

ΕΘΝΙΚΟ και ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

**ΣΧΟΛΗ: ΝΟΜΙΚΩΝ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ και
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ: ΝΟΜΙΚΗΣ

Τίτλος Εργασίας:

«Το Δικηγορικό Απόρρητο»

Όνομα: Αθανασάκη Βασιλική

Α.Μ. : 1340200300011

Μάθημα: Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα

Εξάμηνο Φοίτησης: 4ο

Διδάσκοντες: Δημητρόπουλος Ανδρέας

Βλαχόπουλος Σπυρίδων

Κλιμάκιο: α΄

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΙΟΣ 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1)	Περιεχόμενα	2
2)	Προλεγόμενα	4
3)	Γενική Εισαγωγή	5
	α) Το Απόρρητο	5
	β) Συνήγορος-Δικηγόρος	6
	γ) Το Δικηγορικό Απόρρητο - Γενική Προσέγγιση	8
4)	Δογματική θεμελίωση του Δικηγορικού απορρήτου	11
5)	Συνταγματική Κατοχύρωση του Δικηγορικού Απορρήτου	13
	α) Σ20§1 «Δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας»	13
	β) Σ20§2 «Το Δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου».	14
	γ) Σ19 «Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης και επικοινωνίας».	15
	1) Έγγραφη επικοινωνία δικηγόρου-πελάτη.	16
	2) Έγγραφη επικοινωνία μεταξύ δικηγόρων.	17
	δ) Σ5§1 και 2§1 «Το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και η ανθρώπινη αξία».	20
	ε) Σ9§1 «Η προστασία της κατοικίας».	21
6)	Δικηγορικό Απόρρητο και άλλα νομοθετικά κείμενα. Η ενότητα της έννομης τάξης.	22
	A) Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας	23
	i) 400 Κ.Πολ.Δ. «Ένσταση Εξαιρέσεως»	23
	ii) 401Κ.Πολ.Δ. «Η κρίση του Δικηγόρου για την Απαλλαγή από Μαρτυρία»	24
	iii) 402 Κ.Πολ.Δ. «Επαγγελματικό και καλλιτεχνικό απόρρητο».	24

B) Κώδικας Ποινικής Δικονομίας	
i) Το Άρθρο 212 του Κ.Ποιν.Δ. «Επαγγελματικό Απόρρητο Μαρτύρων».	24
Γ) Ο Ποινικός Κώδικας	
i) Το Άρθρο 371Π.Κ.	25
ii) Το Άρθρο 233ΠΚ «Απιστία Δικηγόρου»	25
Δ) Κώδικας Δικηγόρων	
i) 49 του ν.δ. 3026/1954 «Η Υποχρέωση Εχεμύθειας»	26
ii) Το Άρθρο 50 του ν.δ. 3026/1954 «Απαλλαγή Δικηγόρου από Μαρτυρία».	26
Ε) Κώδικας Φορολογικού Δικαίου	
i) Άρθρα 155, 156 του ν. 4125/1960. «Θεσμική Προσαρμογή του Δικαιώματος Εννόμου Προστασίας-Φορολογίας».	27
7) Συμπέρασμα	27
8) Περιληπτική Επισκόπηση	29
9) Βιβλιογραφία	30
10) Πίνακας Νομολογίας	31
Ενδεικτικές αποφάσεις	

ΕΡΓΑΣΙΑ: Το Δικηγορικό Απόρρητο

2) Προλεγόμενα

Στα πλαίσια των Ατομικών και Κοινωνικών δικαιωμάτων ανακύπτει ένα κεφαλαιώδους σημασίας νομικό ζήτημα το οποίο προσελκύει τεράστιο συνταγματικό, και όχι μόνο, ενδιαφέρον, τόσο διαχρονικά όσο και αναφορικά με την επικαιρότητα.

Πρόκειται για το δικηγορικό απόρρητο, ή lawyer' s confidential στο αγγλοσαξωνικό δίκαιο. Τι ακριβώς είναι, όμως, το δικηγορικό απόρρητο; Κρίσιμη, προς διευκρίνιση του ερωτήματος αυτού, είναι καταρχάς η προσπάθεια να αποσαφηνισθούν χωριστά οι όροι του συνηγόρου αφενός και του απορρήτου γενικότερα αφετέρου, ούτως ώστε να προχωρήσουμε κατόπιν στη συνθετική προσέγγιση της ιδιαίτερης αυτής επαγγελματικής υποχρέωσης, στη συνταγματική και δεοντολογική της θεμελίωση και άλλα επιμέρους θέματα σχετικά με το ζήτημα αυτό. Πρέπει οπωσδήποτε πάντως να διευκρινισθεί, ότι το δικηγορικό απόρρητο αποτελεί έναν ιδιαίτερα σημαντικό θεσμό, του οποίου η σπουδαιότητα αναφαίνεται στην καθημερινή δικαστική και εξωδικαστική πρακτική και ο οποίος συσχετίζεται με ζητήματα τεραστίου συνταγματικού ενδιαφέροντος, όπως του δικαιώματος της επικοινωνίας, αλλά και της ελευθερίας της έκφρασης, του δικαιώματος δικαστικής προστασίας αλλά και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.

3) Γενική Εισαγωγή

Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρήσουμε την ερμηνευτική προσέγγιση βασικών όρων, όπως προαναφέρθηκε, για την πληρέστερη αποτύπωση της έννοιας του δικηγορικού απορρήτου.

α) Το Απόρρητο

«Το απόρρητο, το κρυφό από άλλους, το περιέβαλε ανέκαθεν μια ιδιαίτερη μαγεία. Οι κοινωνιολογικές έρευνες διερευνώντας τη σημασία που παρουσιάζει για το άτομο, από τα πρώτα ήδη χρόνια της παιδικής ηλικίας, η άγνωστη για τους τρίτους πλευρά του, οδηγούνται στη διαπίστωση ότι το μυστικό ασκεί σε κάθε προσωπικότητα μια έντονη γοητεία. Μολονότι δεν αποτελεί αντικείμενο της προκειμένης μελέτης η κοινωνιολογική θεώρηση του φαινομένου, εντούτοις αξίζει να αναφερθεί ότι στις κοινωνίες, των οποίων η φιλοσοφία είναι ατομοκεντρική, η γοητεία αυτή εκφράζει τη βαθιά ριζωμένη βούληση κάθε ανθρώπου να προσδιορίζεται διαφορετικά από τους άλλους, να επιβεβαιώνει τη μοναδικότητά του, εντέλει να αυτοκαθορίζεται.

Όπως παρατηρείται σχετικά, «η ζωή του ατόμου αποτελείται από δύο διαφορετικά τμήματα. Το ένα σκέφτεται προς τα έξω, προς τις κοινωνικές σχέσεις και τις δημόσιες ενασχολήσεις, μπορεί δε να απολέσει αντικείμενο έρευνας από τρίτους. Το άλλο αφορά τις εσωτερικές σχέσεις του ανθρώπου, με φίλους, γνωστούς, επαγγελματικούς συνεργάτες. Το τμήμα αυτό πρέπει να μείνει άθικτο από επεμβάσεις, γιατί μόνον έτσι δεν πληγώνεται το αίσθημα αναστολής και μυστικότητας που χαρακτηρίζει την προσωπική και επαγγελματική ζωή του καθενός¹.

Ωστόσο, η σφαίρα του απορρήτου δεν ενδιαφέρει μόνον το άτομο, αλλά και την ίδια τη δομή της κοινωνίας. Στο δημόσιο τομέα και στα πλαίσια της κρατικής λειτουργίας, η απαίτηση για τη μεγαλύτερη δυνατή διαφάνεια στη λειτουργία των μηχανισμών αυτών, γνωρίζει κατ' ανάγκη όρια, με την καθιέρωση του κρατικού

---

¹ Μακρίδου, Το Δικηγορικό Απόρρητο, σελ. 15

απορρήτου σε ιδιαίτερα ευαίσθητους τομείς, όπως εκείνους της εθνικής άμυνας, διπλωματίας κλπ.

Ετυμολογικά ο όρος «απόρρητο» οριοθετεί, διακρίνει και περικλείει φραγμούς μεταξύ εκείνων που γνωρίζουν κι εκείνων που αγνοούν. Απέναντι στο κρατικό Απόρρητο, δηλαδή στην ύπαρξη αποκλειστικών γνώσεων του κράτους και τη δυνατότητά του για αποτελεσματική εκμετάλλευσή τους ώστε να παγιώσει στέρεα και σταθερά την εξουσία του, υπάρχουν ταυτόχρονα και εκφάνσεις της έννοιας του απορρήτου που προσανατολίζονται στην προσωπική και επαγγελματική σφαίρα των ιδιωτών. «Μπροστά στην κρατική παντοδυναμία, οι πολίτες επιχειρούν να διασφαλίσουν ένα τμήμα της ζωής τους άθικτο από παρεμβάσεις που καθημερινά εμφανίζονται απειλητικότερες².

Στην προσπάθεια αυτή, η οποία συχνά δέχεται δριμύτατες επιθέσεις, συμβάλλει καθοριστικά ο θεσμός του επαγγελματικού απορρήτου. Τα ελεύθερα επαγγέλματα απέκτησαν βαθμιαία τη δική τους εσωτερική οργάνωση, οριοθετήθηκαν σταδιακά ως κοινωνικές ομάδες, και με τη σειρά τους διεκδίκησαν το απόρρητο για κάθε επικοινωνία μεταξύ του επαγγελματία και του προσφεύγοντος σ' αυτόν τρίτου, αρχικά ως προνόμιο που θα τους οδηγούσε στην απόκτηση εξουσίας και στην κοινωνική τους άνοδο³. Γρήγορα η αντίληψη αυτή εγκαταλείφθηκε για να αντικατασταθεί από απόψεις περί προστασίας του πελάτη ή της δημοσίας τάξεως, ως άμεσα ενδιαφερόμενης για την υγιή και απρόσκοπτη λειτουργία της σχέσεως του ελεύθερου επαγγελματία με τον πελάτη του.

β) Συνήγορος-Δικηγόρος. Η εγγύηση της προσωπικής ασφάλειας και ελευθερία

Σπουδαία συμβολή στην απονομή της δικαιοσύνης παρέχουν οι δικηγόροι. Ο θεσμός έχει παλαιότατες ρίζες⁴ εμφανίστηκε ήδη στην Αρχαία Ελλάδα υπό τη μορφή ρητόρων που συνέθεταν δικανικούς λόγους.

Ανδρώθηκε από τότε και επιβίωσε σε πολλές χώρες και υπό ποικίλα καθεστώτα, ως απαραίτητος βοηθός των διαδίκων και συνεργάτης των δικαστηρίων στην ορθή τομή των διαφορών.

---

² Blondet, Rec à la memoire M. Patin, σελ. 201. Tabbarah, Tr, Ars H. Capitant, σελ. 3.

³ Σύμφωνα μάλιστα με τον René Savatier, Archphil. Du Dtoit (19531954), σελ. 51: «Les membres de la profession liberale forment dans la societ  des hommes une aristocratie.».

Στη Νεώτερη Ελλάδα ο θεσμός ρυθμίστηκε αρχικά με τα Άρθρα 91-104 Πολ.Δ. και 131-152 Οργ.Δ. Επακολούθησαν ο ν. ΓΛ ΟΓ΄/1912 και το ν.δ. 1/12 Δεκ 1925 και 5/20 Μαΐου 1926 «περί δικηγόρων». Σήμερα ισχύει κατά βάση το ν.δ. 3026/1954 «περί του κώδικος των δικηγόρων», όπως τροποποιήθηκε μεταγενέστερα, ιδίως με το ν.δ. 3720/1957 και τους ν. 4507/1966, 343/1976, 723/1977 και 1093/1980. Πάντως κι αυτό το νομοθετικό καθεστώς τελεί ήδη υπό ριζική επανεξέταση που επιβάλλεται από τη μεταβολή των αντιλήψεων ανάμεσα στην ελευθερία και ατομικιστική παράδοση του δικηγορικού λειτουργήματος και στις πιεστικές ανάγκες της σύγχρονης τεχνοκρατούμενης κοινωνίας, από τους κανόνες της ελεύθερης επαγγελματικής εγκαταστάσεως, πέρα από κρατικά σύνορα, μέσα στο χώρο της (Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας) καθώς και από τον υπέρμετρο δικηγορικό πληθωρισμό στη χώρα μας.

«Ο δικηγόρος είναι άμισθος δημόσιος λειτουργός δικαιούμενος σεβασμού και τιμής παρά των δικαστηρίων και πάσης αρχής»⁴. Κύριο έργο του είναι η γραπτή και προφορική αντιπροσώπευση των εντολέων του ενώπιον των δικαστικών και διοικητικών αρχών⁵. Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν δύο είδη δικηγόρων, δηλαδή αυτοί που συντάσσουν δικόγραφα (avoués, solicitors), και αυτοί που αγορεύουν ενώπιον των δικαστηρίων (avocats, barristers). Άλλωστε και έξω από την Ελλάδα, ο διχασμός αυτός τείνει να περιοριστεί.

Με βάση τη συμβολή των δικηγόρων αποκαθαίρονται τα νομικώς κρίσιμα πραγματικά περιστατικά από τα επουσιώδη και παρουσιάζονται στο δικαστήριο μόνο τα πρώτα σε συστηματική κατάταξη. Επίσης, διατυπώνονται τα νομικά επιχειρήματα και διευκολύνεται η λύση και των νομικών ζητημάτων. Τέλος, χάρη στην κοινή βασική παιδεία και την κοινή επαγγελματική πείρα των δικηγόρων, εξουδετερώνεται κάπως η φυσική ανισότητα μεταξύ των διαδίκων. Ο δικηγόρος είναι κατ' αρχήν υποχρεωμένος να συμβιβάζει τις διαφορές⁶. Αν πάντως αυτές απολήξουν σε δίκη, οφείλει «να συμβάλλη εις την επικράτησιν της αληθείας και του δικαίου»⁷, πράγμα που σημαίνει ότι ως προς τα πραγματικά περιστατικά προσκολλάται απαρέγκλιτα στην αλήθεια⁸, ενώ από τους νομικούς ισχυρισμούς

⁴ ν.δ. 3026/1954, Άρθρο 38.

⁵ ν.δ. 3026/1954, Άρθρο 39, ιδίως.

⁶ ν.δ. 3026/1954, Άρθρο 46Ι.

⁷ ν.δ. 3026/1954, Άρθρο 46Ι.

⁸ Προβλ και Κ.Πολι.Δ. 116 και Μ. Gargon, Ο δικηγόρος και η Ηθική, (μετάφραση Γ. Πανάγου), 1973

προβάλλει μόνον εκείνους που είναι σοβαρά υποστηρίξιμοι⁹. Υπερασπίζεται τις υποθέσεις «μετ' ανεξαρτησίας γνώμης¹⁰» ή «ενεργών ελευθέρως έναντι του πελάτου του κατά την επιστημονική του πεποίθησιν, μη τελών προς τούτον εις σχέσιν εξαρτήσεως¹¹», απέναντι στον πελάτη του, προς τον οποίο συνδέεται με σχέση ιδιωτικού δικαίου χαρακτηριζόμενη ως «αμειβόμενη εντολή¹²».

Η εν γένει ανεξαρτησία του δικηγόρου προάγεται και από το χαρακτηρισμό του λειτουργήματός του ως ασυμβιβάστου προς δημόσια ή ιδιωτική θέση ή προς την άσκηση εμπορικής ή άλλης δραστηριότητας¹³. Και ναι μεν επιτρέπεται σήμερα η παροχή «καθαρώς νομικών εργασιών» με πάγια περιοδική αμοιβή, όχι όμως υπό προθεσμία¹⁴. Επομένως, η σχέση λόγω του προσωπικού και εμπιστευτικού χαρακτήρα της, μπορεί να καταγγελθεί οποτεδήποτε όχι μόνο από το δικηγόρο, αλλά και από τον εντολέα, ο οποίος υποχρεούται να αποζημιώσει το δικηγόρο.

γ) Το Δικηγορικό Απορρήτο - Γενική Προσέγγιση

Μετά από την περιληπτική επισκόπηση των παραπάνω καθοριστικής σημασίας νομικών όρων, μπορούμε να προχωρήσουμε σε μία συνθετική θεώρηση του θεσμού του δικηγορικού απορρήτου, ο οποίος αποτελεί μία από τις ειδικότερες μορφές επαγγελματικού απορρήτου και οι επηρεάζει με τις συνέπειές τόσο την ιδιαίτερη σχέση δικηγόρου - πελάτη, όσο και το όλο σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Κρίσιμο σημείο αποτελεί κατ' αρχάς η προάσπιση των συμφερόντων του πελάτη, γεγονός που αντανάκλαται στην απαιτούμενη ανεξαρτησία και ευχέρεια ενεργειών με την οποία είναι εξοπλισμένος ο εκάστοτε δικηγόρος-φύλακας του ώστε να διευκολύνεται στην απρόσκοπτη και αποτελεσματική άσκηση του λειτουργήματός του.

Αντιλαμβανόμαστε την ουσιώδη επιρροή του δικηγορικού απορρήτου στην απονομή της Δικαιοσύνης, γεγονός που το διαφοροποιεί εν μέρει από τα

---

⁹ ν.δ. 3026/1954, Άρθρα 46II, 47I.

¹⁰ ΑΠ. 283/1956, Ν.Δ. 1956, 549(550).

¹¹ Εφ. Θεσ. 930/1982, Αρμ. 1982,884.

¹² Βλ. Καποδίστρια στην Ερμ.ΑΚ Εισ. 648-680, αριθμ. 98-107, Εισ. 713-729, αριθμ. 40-42' Καραση στους Γεωργιάδη-Σταθόπουλο, ΑΚ III(1980), 713 αριθμ.10, ιδίως σ. 733' Εφ. Θεσ. 930/1982, αλλά και Μαντζούφα, Ενοχικόν Δίκαιο (1959 φωτοαντίγρ. 1971) 51I2 σ. 395 και σημ. 8.

¹³ ν.δ. 3026/1954, Άρθρα 62,63.

¹⁴ ν.δ. 3026/1954, Άρθρο 63 IV α, V.

υπόλοιπα επαγγελματικά απόρρητα, καθώς απονέμει στο δικηγόρο ένα μοναδικό προνόμιο. Έτσι, η μετάδοση κάποιας εμπιστευτικής πληροφορίας, παρόλο που σε άλλη περίπτωση θα μπορούσε να αποτελέσει συλλογική επιδίωξη, όταν η γίνεται προς το δικαστήριο (=κοινωνία) ή προς τον αντίδικο (=συγκεκριμένο αντίπαλο), οδηγεί αναμφίβολα σε βλάβη των συμφερόντων του πελάτη, εφόσον η δίκη παραλληλίζεται με την πολεμική, και όχι την ειρηνική όψη της κοινωνίας. Επιπροσθέτως σε αυτή την περίπτωση, επίφοβη κρίνεται η ίδια η ανατροπή του συζητητικού συστήματος που επικρατεί στην πολιτική δίκη.

Η αναφορά στο δικηγορικό απόρρητο περιλαμβάνει διάφορες περιπτώσεις, όπως π.χ. αυτή της κατάθεσης δικηγόρου ως μάρτυρος σε δίκη¹⁵, ή ακόμη της ανάγκης έρευνας στο γραφείο ή στο σπίτι του δικηγόρου, ή ανάγκης κατασχέσεως ορισμένων εγγράφων, ακόμη στο ζήτημα της επικοινωνίας, προφορικής και γραπτής, συνηγόρου - κρατούμενου ή σε εκείνο της επιδείξεως εγγράφων. «Μία δυσκολία κατά τη διερεύνηση του δικηγορικού απορρήτου, στάθηκε το γεγονός ότι αν και πρόκειται για θεσμό ιδιαίτερα σημαντικό, εν τούτοις στην Ελλάδα η θεωρία και η νομολογία δεν του απέδωσαν μέχρι σήμερα την ανάλογη σημασία. Αντίθετα διεθνώς, και κυρίως στο χώρο του αγγλοαμερικανικού δικαίου, έχει κατά καιρούς αποτελέσει αντικείμενο πλήθους εργασιών, τα δε δικαστήρια αντιμετωπίζουν διαρκώς σοβαρά προβλήματα κατά την εφαρμογή του. Αξίζει μάλιστα να επισημανθεί ότι τρία από τα τελευταία συνέδρια του International Bar Association (IBA), που έγιναν στην Βιέννη (2-7/09/1984), Μαδρίτη (19-22/05/1985) και Ζυρίχη (30/01-1/02/1986), περιέλαβαν όλα ειδικές εισηγήσεις για το απόρρητο των δικηγόρων· το τελευταίο μάλιστα της Ζυρίχης, είχε ως κύριο θέμα του τη νομική φύση της δικηγορικής εχεμύθειας και τις νέες διεθνείς τάσεις (lawyer's confidentiality: Legal nature and modern International aspects)¹⁶.

Αλλά και σε επίπεδο Ευρωπαϊκού Δικαίου, το δικηγορικό απόρρητο αποτέλεσε το εφαλτήριο για σοβαρή ενασχόληση, με αφορμή την περίπτωση A.M. και S Europe Limited υπόθεση. Στα πλαίσια του κανονισμού 17/1926 του Συμβουλίου, ο οποίος αποσκοπεί στην εξασφάλιση της τήρησης των απαγορεύσεων των Άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης, παρέχονται στην Επιτροπή ευρύτατες δυνατότητες ελέγχου και έρευνας για τη διαπίστωση παραβάσεων των

¹⁵ βλ. Φρόνιμου Ε., Η εξέταση του Δικηγόρου ως Μάρτυρος, Ελλ. Δικ. 6 (1975), 398

¹⁶ «Το Δικηγορικό Απόρρητο», Μακρίδου σελ. 19.

κανόνων περί ανταγωνισμού της ΕΟΚ¹⁷. Αξίζει να σημειωθεί, πάντως, ότι προκύπτουν πολλαπλά προβλήματα κατά την εξέταση του θεσμού, ιδίως στην ελληνική δικηγορική πρακτική, με προοπτική ιδιαίτερης όξυνσης στο μέλλον. Γενικότερα, παρατηρείται κλίμα αμφισβήτησης του θεσμού, χωρίς σαφή κατεύθυνση αποδυνάμωσης ή ισχυροποίησής του. «Αναφερόμενος στο έτος 1899 στη Γαλλία, ο André Damien μας πληροφορεί¹⁸, ότι το Πειθαρχικό Συμβούλιο του δικηγορικού Συλλόγου της Λυών, προβληματίστηκε (...) για το αν θα επιτρεπόταν ή όχι εγκατάσταση τηλεφωνικής συσκευής στα δικηγορικά γραφεία, η οποία θεωρούνται ικανή να υπονομεύσει το απόρρητο των συνομιλιών.

Με τους παραπάνω προβληματισμούς πρέπει να συνεκτιμήσουμε τη ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη του 20ου αιώνα, που καθιστά προσφορότερη μια τέτοιου είδους υπονόμηση.

Δίκαιο, ηθική και δεοντολογία αποτελούν το τρίπτυχο πάνω στο οποίο εδράζεται η προστασία του εν λόγω θεσμού. Ακρογωνιαίος λίθος της σχέσης δικηγόρου - πελάτη είναι η απόλυτη εμπιστοσύνη, γεγονός που πλέον στη σύγχρονη πραγματικότητα αποτελεί όχι μόνο ηθική επιταγή αλλά και νομική υποχρέωση συνεπαγόμενη πειθαρχικές κυρώσεις ή ακόμη και αστικές ή ποινικές. Ιδίως μέσω των πρώτων, διασφαλίζεται η συνοχή του δικηγορικού σώματος. Η πειθαρχική ευθύνη γενικότερα αντικατοπτρίζει το σωματειακό χαρακτήρα του επαγγέλματος, και οι επιβαλλόμενες ποινές έχουν χαρακτήρα σωματειακό (επίπληξη, πρόστιμο, προσωπική ή οριστική παύση).

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα, ότι το δικηγορικό απόρρητο αποτελεί πρωταρχική υποχρέωση του δικηγόρου προς τον πελάτη του, ο οποίος τον επισκέπτεται στο γραφείο του και του εκμυστηρεύεται ένα κύκλο γεγονότων που υπάγονται στην κατεξοχήν προσωπική σφαίρα του και μυστικών που σε κανέναν άλλον δεν θα εμπιστεύονταν, ούτως ώστε να παρασχέσει στο συνήγορό του όλες τις δυνατές εγγυήσεις για την καλύτερη ενάσκηση του επαγγέλματός τους.

Εξάλλου «ο συνήγορος είναι ο ουσιαστικός φρουρός και εγγυητής της 'δικαιοσύνης' της ποινικής δίκης»¹⁹. Η ιδιότητα αυτή δε συνιστά υπερβατική

---

¹⁷ Το Δ.Α., Μακρίδου, σελ. 19.

¹⁸ Damien, σελ. 321

¹⁹ Ν. Ανδρουλάκης, ο.π., σελ. 38.

κατάσταση ή ιδεαλιστικό δέον. Πρόκειται για θεσμό του θετικού δικαίου, που εγγυάται την αρχή «nulla poena sine processu», καμία ποινή χωρίς δίκαιη δίκη, αρχή, στην οποία παρεισφρύει ο θεσμός του δικηγορικού απορρήτου ως αναπόσπαστο τμήμα της.

4) Δογματική θεμελίωση του Δικηγορικού απορρήτου.

Η δογματική θεμελίωση του δικηγορικού απορρήτου δεν αντιμετωπίστηκε με τον ίδιο τρόπο από χώρα σε χώρα, αντιθέτως γνώρισε σε κάθε μία απ' αυτές διαφορετική εξέλιξη, ανάλογα και με τα εκάστοτε συμφέροντα. Οι έρευνες για τη θεμελίωση αυτή μπορούμε να πούμε ότι ξεκίνησε στα τέλη του 18ου αιώνα (Γαλλία, Βέλγιο), παρά τη διεθνή καθιέρωση του θεσμού από πολύ παλιά. Και αυτό γιατί τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη τότε ξεκίνησαν τη συστηματική κωδικοποίηση του ποινικού του δικαίου, με το οποίο ο εν λόγω θεσμός συνδέεται άμεσα.

Αρχικά, το δικηγορικό απόρρητο δεν είναι τίποτε άλλο από επαγγελματικό προνόμιο, θεωρία που αναπτύχθηκε στο χώρο του αγγλοαμερικανικού δικαίου, κατά την οποία, το απόρρητο ανήχθη σε ζήτημα τιμής του δικηγόρου (a point of honor), στον οποίο τα δικαστήρια αναγνωρίζουν δικαίωμα σιγής. Ο δικηγόρος είναι ο κύριος του μυστικού, ενός μυστικού που ισχυροποιεί τη θέση του κατόχου του παρά προστατεύει τον πελάτη. Παρά τον παραγκωνισμό της θεωρίας κατά τον 17ο αιώνα, κατάλοιπά της επιζούν και σήμερα (π.χ. άρση απορρήτου, όταν διακυβεύονται σημαντικά δικηγορικά συμφέροντα).

Στη συνέχεια, το δικηγορικό απόρρητο θα πρέπει να μας απασχολήσει ως θεσμό δημοσίας τάξεως. Κατά τον Eurila Gargon «Το δικηγορικό απόρρητο έχει ως μοναδική βάση ένα συμφέρον κοινωνικό. Χωρίς αμφιβολία, η παραβίασή του μπορεί να προκαλέσει ζημιά σε κάποιο άτομο, αλλά ο λόγος αυτός δεν θα αρκούσε για να αιτιολογηθεί η τιμωρία της παραβάσεώς του. Ο Νόμος τιμωρεί τον παραβάτη γιατί το απαιτεί το κοινωνικό συμφέρον. Η καλή λειτουργία της κοινωνίας θέλει κάθε άρρωστο να βρίσκει έναν γιατρό, κάθε κατηγορούμενο έναν συνήγορο, κάθε πιστό έναν εξομολογητή, αλλά ούτε ο γιατρός, ούτε δικηγόρος, ούτε ο ιερέας θα μπορούσαν να εκπληρώσουν την αποστολή τους αν όσα τους

εμπιστεύθηκαν οι προσφεύγοντες δεν προστατεύονταν με ένα απαραβίαστο απόρρητο».

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η δίκη αποκτά χαρακτήρα ενός παιχνιδιού στο οποίο οι διάδικοι ενεργούν ως αντίπαλοι, προσδοκώντας στην όλη διαδικασία καθαρά ανταγωνιστικό χαρακτήρα, στηριζόμενο στην ατομική ελευθερία, ως και τις ίδιες τις διαπροσωπικές σχέσεις των διαδίκων. Πρόκειται για ένα σύστημα που απαιτεί δικονομικά ισοδύναμους αντιπάλους, με δυνατότητα να αναπτύξουν στο νομικό τους σύμβουλο απόλυτα ελεύθερα το πρόβλημά τους, ώστε από μια διαλεκτική αντιδικία να αναδυθεί ως σύνθεση η αλήθεια. Οτιδήποτε παρακωλύει την ελεύθερη επικοινωνία αποβαίνει επιζήμιο για το σκοπό της δίκης.

Η υποβάθμιση, λοιπόν, του δικηγορικού απορρήτου θα μετέτρεπε αναπόφευκτα τη δίκη και τη μορφή της από ανταγωνιστική σε καθαρά ανακριτική. Έτσι, θα αμφισβητούσε τόσο το ρόλο του δικηγόρου, όσο και το σύνολο των βασικών αρχών που διέπουν την οργάνωση της δικαιοσύνης στις δυτικές κοινωνίες. Επομένως, το απόρρητο της επικοινωνίας δικηγόρου - πελάτη αποτελεί έκφραση του ιδίου του ανταγωνιστικού συστήματος δικαιοσύνης, και η προστασία του συντελεί ακριβώς στην προστασία του συστήματος αυτού.

Συνεχίζοντας την ανάλυσή μας για τη δογματική του θεμελίωση, μπορούμε ανεπιφύλακτα να υποστηρίξουμε ότι το δικηγορικό απόρρητο αποτελεί θεσμό προστατευτικό και του ιδιωτικού συμφέροντος. Το απόρρητο εντάσσεται στη σφαίρα του πελάτη (the privilege is that of the client and not of the attorney) και ένας βασικός λόγος προστασίας του είναι μία ανεμπόδιστη και ελεύθερη από υποψίες και φόβους επικοινωνία πελάτη - δικηγόρου. Ιδίως στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα το legal privilege ανάγεται σε θεσμό ιερό και απαραβίαστο, που μόνο με τη συναίνεση του πελάτη μπορεί να παρακαμφθεί.

Σήμερα, το ελληνικό δίκαιο δέχεται ότι το απόρρητο είναι συναφές με το δικηγορικό επάγγελμα, προστατεύοντας τόσο συγκεκριμένα άτομα όσο και την ολότητα και ακολουθώντας το ενδιαφέρον της τελευταίας για τη διατήρηση τόσο του θεσμού, όσο και της αξιοπρέπειας του λειτουργήματος αυτού. Σκοπός του δεν είναι άλλος από την απρόσκοπτη και χωρίς φόβο αποκαλύψεως επικοινωνία δικηγόρου - πελάτη, την ορθή και ανεπιφύλακτη υπεράσπιση των συμφερόντων του τελευταίου και συνακόλουθα την επίρρωση της εμπιστοσύνης του κοινού εν γένει προς το δικηγορικό επάγγελμα, γεγονός που αποτελεί κύριο ενδιαφέρον της

κοινωνίας. Επομένως, τη θεμελίωση του απορρήτου διεκδικούν τόσο η δημόσια τάξη, όσο και το ατομικό συμφέρον σε μία μικτή θεωρία.

Ωστόσο, είναι βέβαιο πως θα ήταν παράλογη μια εμμονή στην τήρηση του απορρήτου, ακόμα κι όταν ο ίδιος ο πελάτης, τον οποίο αφορά, αποδεσμεύει το συνήγορό του από την υποχρέωσή του αυτή. Εξάλλου, ούτε η δικηγορική εχεμύθεια, ούτε το ανταγωνιστικό σύστημα δικαιοσύνης εμφανίζονται ως κανόνες ακλόνητοι και απόλυτοι. Γι' αυτό και σε κάθε περίπτωση, ο νομοθέτης ξεκινά από τη σύγκριση της ζημίας που θα προκαλούσε η παραβίαση του απορρήτου στη σχέση δικηγόρου - πελάτη, με τα οφέλη που θα αποκόμιζε απ' αυτή η δικαιοσύνη, ώστε μόνον εφόσον η ζημία που συνεπάγεται η προστασία της απόλυτης επικοινωνίας εμφανίζεται σημαντικότερη από την προσφορά της στην απονομή της Δικαιοσύνης, μόνο τότε αξίζει η υποχώρηση από την απόλυτη και γενική προστασία του θεσμού.

Το σίγουρο, πάντως, είναι ότι κάθε διάδικος δικαιούται τη βοήθεια ενός ανεξάρτητου δικηγόρου, ελεύθερα επιλεγμένου, του οποίου η αποστολή έγκειται ακριβώς στην τελειότερη δυνατή πραγμάτωση της υπερασπίσεως του πελάτη του, ώστε να λειτουργήσει ορθά η δικαιοσύνη.

5) Συνταγματική Κατοχύρωση του Δικηγορικού Απορρήτου.

Ο εν λόγω θεσμός δεν κατοχυρώνεται ρητά σε κάποιο Άρθρο του Συντάγματος, παρόλα αυτά συνάγεται απερίφραστα από πληθώρα συνταγματικών διατάξεων, συστηματικά ερμηνευόμενων. Αναμφισβήτητο, λοιπόν, το συνταγματικό του έρεισμα, το οποίο περιβάλλει το θεσμό με κύρος ξεχωριστό αντανακλάται στα 20, 19, 5, 2, 9, καθένα από τα οποία δίδει διαφορετικές προεκτάσεις στις ποικιλίες εκφάνσεις του. Μέσα από το πρίσμα των ως άνω συνταγματικών διατάξεων, όπως αναλύονται διεξοδικά παρακάτω, διαφαίνεται ξεκάθαρα η ουσία του δικηγορικού απορρήτου.

α) Σ20§1 «Δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας»

Στο παρόν Άρθρο κατοχυρώνεται το δικαίωμα του κάθε πολίτη να προσφεύγει στα δικαστήρια για παροχή έννομης προστασίας, που θα αποσκοπεί

στην προάσπιση των συμφερόντων του ή την εν γένει περιφρούρηση των δικαιωμάτων του, έχοντας το περιθώριο να αναπτύξει ελεύθερα τις ανάγκες του. Γενικότερα «η απονομή της Δικαιοσύνης με τον τρόπο που επιβάλλει το Σύνταγμα και εξειδικεύει ο κοινός νομοθέτης είναι αγαθό καθ' εαυτή²⁰». Η ποινική δίκη, ειδικότερα, εγγυάται την άσκηση του δικαιώματος της υπεράσπισης, δηλαδή το δικαίωμα δικαστικής προστασίας και δικαστικής ακρόασης όλων των διαδίκων κι ουσιαστικοποιεί το τεκμήριο αθωότητας κάθε κατηγορουμένου.

Το δίκαιο, κυρίως κατά την απονομή του, οπότε πραγματώνεται ο αφηρημένος νομικός κανόνας, έχει ανάγκη σημαντικής νομιμοποίησης, ώστε να παρέχει τη ζωτική βεβαιότητα ότι απέναντι στο νόμο είναι όλοι ίσοι και ασφαλείς.

Η πρωταρχική εγγύηση για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι η δικαστική προστασία, η έκδοση δηλαδή μιας απόφασης, η «αντικειμενική ορθότητα» της οποίας αξιολογείται σε σημαντικό βαθμό με διαδικαστικά κριτήρια, δηλαδή με δικονομίες ή οργανικές εγγυήσεις που εξασφαλίζουν την αμεροληψία των δικαιοδοτούντων των οργάνων και τη διαφάνεια και τον έλεγχο της κρίσης τους.

β) Σ20§2 «Το Δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου».

Η δεύτερη παράγραφος του Άρθρου Σ20 ορίζει ότι κάθε ενδιαφερόμενος έχει το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων του ή συμφερόντων του.

Γενικότερα για την απαίτηση δικαστικής ακρόασης των διαδίκων και το διαλογικό χαρακτήρα της δίκης, δηλαδή τη διεξαγωγή της κατ' αντιδικία, θεμέλιο αποτελεί η παρουσία του συνηγόρου. Η έννοια του συνηγόρου καλύπτει την άσκηση δικηγορικών καθηκόντων στη δίκη. Η φύση της δίκης ως «μηχανισμός επιβολής της απαντήσεως της οργανωμένης κοινωνίας σε ένα συγκεκριμένο νομικό πρόβλημα, ώστε αυτή να είναι έννομη, εύλογη και αποτελεσματική δικαιολογεί απόλυτα την ισότητα δικονομικών δικαιωμάτων και ευχερειών (αρχή της ισηγορίας ή ισότητας των όπλων) που διαθέτει η υπεράσπιση.

---

²⁰ Κ. Κεραμεύς, Δικονομική αυστηρότητα και επιείκεια, Αφιέρωμα στον Κωνσταντίνο Τσάτσο, σελ. 703.

γ) Σ19 «Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης και επικοινωνίας».

Το συγκεκριμένο άρθρο είναι βασικό για τη συνταγματική κατοχύρωση του δικηγορικού απορρήτου. Αναφέρεται σε ένα δικαίωμα απαραβίαστο. Σύμφωνα με το δεύτερο εδάφιο της πρώτης του παραγράφου, νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφαλείας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων, ενώ στη δεύτερη παράγραφο γίνεται λόγος για τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της §1. Η συγκεκριμένη παράγραφος, όπως και η επόμενη, σύμφωνα με την οποία «απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 και 94, αποτελούν προϊόν της τελευταίας αναθεώρησης του 2001.

Με το άρθρο 19, λοιπόν, καθιερώνεται η προστασία του απορρήτου σε κάθε μορφή επικοινωνίας, είναι η κύρια έκφανση εκείνη του απαραβίαστου των επιστολών²¹. Η κατά παραβίαση του άρθρου 19Σ χρήση επιστολών, αναφέρεται κατά μία άποψη, όχι μόνο σε όργανα κρατικής εξουσίας, αλλά και σε ιδιώτες, προσδίδοντας τριτενέργεια στο άρθρο του Συντάγματος²².

Παράλληλα με το Σύνταγμα, το άρθρο 370 Π.Κ. τιμωρεί διαζευτικά με χρηματική ποινή ή φυλάκιση μέχρι ενός έτους την παραβίαση της μυστικότητας των επιστολών ή άλλων εγγράφων από κρατικό όργανο ή ιδιώτη. Στην έννοια της αλληλογραφίας περιλαμβάνονται σήμερα με την εξέλιξη της τεχνολογίας, όχι μόνο οι παραδοσιακές μορφές γραπτής επικοινωνίας, αλλά και τέλεξ, τηλεγραφήματα, καθώς και οποιαδήποτε άλλη μελλοντική εφεύρεση.

Και βέβαια, η διάκριση σφραγισμένων - ασφράγιστων επιστολών που επιχειρείται και που οδηγεί σε περιορισμό της συνταγματικής προστασίας μόνο σε κλειστές επιστολές, δεν έχει καμία θέση στα πλαίσια του δικηγορικού απορρήτου. Η άποψη αυτή δέχεται ότι η αποσφραγισμένη επιστολή χάνει τον εμπιστευτικό της χαρακτήρα, οπότε η έλλειψη απορρήτου που το Σύνταγμα προστατεύει δεν εμποδίζει πλέον οποιαδήποτε ανάγνωση ή κατάσχεση. Αν όμως

²¹ Για τη Συνταγματική προστασία βλ. κυρίως Σαρίπολο III σελ. 142' τον ίδιο Ελ. Συντ. Δικ. II σελ. 454' Μάνεση, σελ. 232, Πλαγιαννάκο, Ελλ.Δ. 1966,110.

²² πρβ. Καΐση, Παράνομα αποδεικτικά μέσα, σελ. 66, σημ. 229.

η συνταγματική προστασία περιορίζεται στις κλειστές επιστολές, δε συμβαίνει το ίδιο και με την ποινική.

Στην περίπτωση πάντως του δικηγορικού απορρήτου, η παράδοση της επιστολής από τον εντολέα σε κάποιον τρίτο, που εδώ είναι ο έμπιστος δικηγόρος, δε σημαίνει παύση του υφιστάμενου απορρήτου, αφού αυτός ο τρίτος αποτελεί το *alterego* του πελάτη, με γενική υποχρέωση εχεμύθειας. Εξάλλου, αν ο δικηγόρος δεν αποσφραγίσει τις επιστολές δεν μπορεί να γνωρίζει τον απόρρητο ή όχι χαρακτήρα τους, καθώς μπορεί το περιεχόμενό τους να είναι εξωεπαγγελματικό.

Παρακάτω, το θέμα θα διευκρινιστεί πληρέστερα, καθώς θα αναφερθούν ειδικευμένες περιπτώσεις του άρθρου 19 του Συντάγματος, που επεκτείνονται και στην μεταξύ δικηγόρων έγγραφη επικοινωνία.

1) Έγγραφη επικοινωνία δικηγόρου-πελάτη.

Αποτελεί κλασική έκφανση εχεμύθειας, που τυγχάνει ίδιας προστασίας με την προφορική επικοινωνία. Αλλοδαπή θεωρία και νομολογία ομόφωνα υιοθετούν ως γενική και απαραβάτη αρχή το απόλυτα απαραβίαστο της αλληλογραφίας δικηγόρου με πελάτη, ανεξάρτητα από το εάν τα έγγραφα παρέχουν νομική συμβουλή ή απλές πληροφορίες ή έστω πρόταση για παροχή της. Έτσι, δημιουργείται ένα μαχητό (=ανατρέψιμο) τεκμήριο απορρήτου της αλληλογραφίας εντολέα - εντολοδόχου με κέντρο βάρους το περιεχόμενο των επιστολών, όχι τον εξωτερικό τους τύπο.

Ειδικότερα για την αλληλογραφία συνηγόρου - κρατουμένου πρέπει να προσκομίσουμε το άρθρο 81III του Σωφρονιστικού Κώδικα, όπου εισάγεται εξαίρεση στην απόλυτη και γενική προστασία της δικηγορικής εχεμύθειας. Το άρθρο αυτό ορίζει ότι «ή αλληλογραφία μετά δικηγόρου όριζομένου έγγραφως υπό τοῦ κρατουμένου, υπόκειται μόνον εἰς ἔλεγχον τοῦ περιεχομένου αὐτῆς».

Αντίθετα στο άρθρο 83IV του Σωφρονιστικού Κώδικα θεσπίζεται ρητά η ελεύθερη και ανέλεγκτη επικοινωνία υποδίκων με τους διορισμένους συνηγόρους τους.

Και ενώ δεν θεσπίζονται περιορισμοί στον αριθμό και την έκταση των επιστολών που ο φυλακισμένος αποστέλλει στο συνήγορό του, ακόμη και μόνον ο έλεγχος του περιεχομένου τους καταστρατηγεί την εχεμύθεια, η οποία στην προκειμένη περίπτωση κρίνεται απαραίτητη, αν λάβουμε υπ' όψιν την ευαίσθητη και μειονεκτική θέση του φυλακισμένου.

Αυτό που με σιγουριά μπορεί να ειπωθεί, είναι πως οποιαδήποτε διάταξη νόμου επιτρέπει έλεγχο της αλληλογραφίας θεωρείται αντισυνταγματική. Η ίδια η Ειδ.Εκθ.Σ.Κ. αναγκάστηκε να παραδεχθεί ότι δύσκολα νομιμοποιείται συνταγματικά ένας τέτοιος έλεγχος. Έτσι, η διάταξη του άρθρου του Σωφρονιστικού Κώδικα πρέπει να θεωρηθεί αντίθετη στο Σ19 και άρα ανίσχυρη.

Όσο για το κριτήριο του κατόχου των επιστολών, αναφορικά με το οποίο το άρθρο 49ΙΙΙ του ν.δ. 3026/1954 φαίνεται να απαγορεύει την κατάσχεση εγγράφων μόνον όταν βρίσκονται στα χέρια δικηγόρου, αυτό θα αναλυθεί στο κεφάλαιο που συμπεριλαμβάνει ανάλυση των σχετικών άρθρων του Κώδικα Δικηγόρων.

Πάντως, σκοπός του δικηγορικού απορρήτου δεν είναι μόνο η διαφύλαξη του δικηγορικού κύρους αλλά και η σχέση εμπιστοσύνης των συμβαλλομένων. Εκτός από τον πληρεξούσιο και τον πελάτη του, κάτοχος των επίμαχων εγγράφων μπορεί να καταστεί και ένας τρίτος (π.χ. αντίγραφα, φωτοτυπίες), οπότε η ίδια προστασία ισχύει και γι' αυτά. Μόνον όταν η οικειοθελής παράδοση σε τρίτο εκφράζει με σαφήνεια τη βούληση του πελάτη για άρση του δικηγορικού απορρήτου περιορίζεται ορθά η αποδοχή των φωτοτυπιών. Σε κάθε, όμως, περίπτωση που, χωρίς τη συναίνεση του πελάτη, είτε ο ίδιος ο πληρεξούσιος παραδίδει το έγγραφο σε τρίτο πρόσωπο, είτε αυτό περιέρχεται στην κατοχή του τελευταίου με άλλους τρόπους, θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί ως παράνομο και συνεπώς απαράδεκτο αποδεικτικό μέσο.

2) Έγγραφη επικοινωνία μεταξύ δικηγόρων.

Τόσο τα δικαστήρια, όσο και η θεωρία σήμερα αντιμετωπίζουν στις περισσότερες χώρες το απόρρητο της αλληλογραφίας μεταξύ πληρεξουσίων, ως έκφανση του δικηγορικού απορρήτου, που δεν περιορίζεται στα υποκείμενα «δικηγόρος - πελάτης», όπως αυτά τίθενται στα 371Π.Κ. και άρθρα 49 ν.δ. 3026/1954. Εκτός από τη Γερμανία, όπου η έγγραφη επικοινωνία δικηγόρων αντιμετωπίζεται εξαιρετικά μόνο ως απόρρητη, αν στο φάκελο υπάρχει η μνεία «απόρρητο» ή «προσωπικό», στις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε., το απόρρητο της επικοινωνίας δικηγόρων - αντίδικων παραμένει σταθερά ο κανόνας.

Αυτονόητη, αντίθετα, θεωρείται η ύπαρξη απορρήτου ως προς την επικοινωνία μεταξύ περισσότερων δικηγόρων του ίδιου αντιδίκου, αφού η διασφάλιση του απορρήτου της αλληλογραφίας των δικηγόρων που από κοινού ενεργούν για μία υπόθεση, συνεπάγεται την προστασία απέναντι σε τρίτους των ίδιων μυστικών του κοινού εντολέα. Η επαγγελματική δεοντολογία και το

συναδελφικό πνεύμα αποτελούν τη δεύτερη και εξίσου σοβαρή αιτιολογία της απαιτούμενης εχεμύθειας²³. Το πνεύμα αυτό συναδελφικότητας αναφαίνεται ευδιάκριτα και στο άρθρο 45 του Κώδικα Δικηγόρων. Η παράβασή του με τη μορφή παραδόσεως των επιστολών στον πελάτη ή στο δικαστήριο, μπορεί ενδεχομένως να αποτελέσει πειθαρχικό παράπτωμα κατά παράβαση του άρθρου 45, όχι όμως ποινικό αδίκημα ή πειθαρχικό παράπτωμα κατά το 49. Επιπλέον, οι δικηγόροι και όχι οι πελάτες θεωρούνται κύριοι του περιεχόμενου των επιστολών, ώστε η συναίνεση των τελευταίων να μην επηρεάζει τη δυνατότητα παράδοσης των εγγράφων. Μόνο η συμφωνία των δύο δικηγόρων επιτρέπει παρέκκλιση, θεμελιώνοντας μόνο πειθαρχικό παράπτωμα, στην περίπτωση παράδοσης χωρίς κοινή συναίνεση, εφόσον πρόκειται για συμπεριφορά που αντιβαίνει στη συναδελφικότητα και την αξιοπρεπή άσκηση του επαγγέλματος.

Στη Γαλλία, για παράδειγμα, το επιχείρημα της δεοντολογίας υποστηρίζεται επικουρικά μόνο και η προστασία της αλληλογραφίας των δικηγόρων «sous la foi du palais» στηρίζεται κυρίως στην απόλυτη και ευρεία αντιμετώπιση του *secret professionnel*. Εάν το γράμμα περιέχει εμπιστευτικές πληροφορίες, εμποδίζεται η παράδοσή του στο δικαστήριο. Μόνο όταν με την αλληλογραφία επιτυγχάνεται τελική συμφωνία μεταξύ των μερών, αίρεται ο απόρρητος χαρακτήρας της. Εξάλλου, μοναδικοί αρμόδιοι για την άρση αυτή, καθίστανται οι αντίδικοι πελάτες.

Αναμφισβήτητος, εξάλλου, παραμένει ο κίνδυνος που θα απειλούσε το δικηγορικό απόρρητο, αν η αλληλογραφία των δικηγόρων δεν καλυπτόταν από την απαραίτητη μυστικότητα, αφού στην προσπάθεια επιτεύξεως συμβιβασμού ή συμφωνίας, μπορεί να αποκαλύπτονται στον αντίδικο γεγονότα και πληροφορίες επιβαρυντικές για τον πελάτη στα πλαίσια μιας αντιδικίας.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι οι επιστολές που οι πληρεξούσιοι των αντιδίκων ανταλλάσσουν υπάγονται φυσικά στη συνταγματική προστασία του Σ 19 που εμποδίζει την κατάσχεσή τους.

Η τελευταία, μαζί με άλλες περιπτώσεις, συνιστά τρόπο παραβίασεως του κατοχυρωμένου απορρήτου. Στις περιπτώσεις αυτές, πέρα από την κατάσχεση μπορούμε να εντάξουμε την αίτηση επιδείξεως εγγράφου, και την κατάσχεση εις χείρας τρίτου.

---

²³ Βλ. Avril, σελ.98^ο Hamelin/Damien, σελ. 284^ο Trib.civ.Bayonne 27.4.1953, GazPal 1953.II 59.

Αναφορικά με την αίτηση επιδείξεως εγγράφου κατά πληρεξουσίου, μπορούμε να πούμε πως σύμφωνα με το άρθρο 450 Κ.Πολ.Δ. η ύπαρξη σπουδαίου λόγου, οπότε και επιτρέπεται άρνηση μαρτυρίας, δικαιολογεί τη μη επίδειξη του εγγράφου εμπιστευτικές πληροφορίες. Παρόλα αυτά ο δικηγόρος που εκπροσωπεί τον πελάτη του σε μία δίκη δεν πρέπει να ταυτίζεται με τον τελευταίο και να αντιμετωπίζεται ως πλασματικός διάδικος, καθώς τα δύο αυτά πρόσωπα τα συνδέει απλώς μία σχέση εντολής. Με την ιδιότητα λοιπόν του τρίτου και όχι του διαδίκου, η παραδεκτή η υποβολή της αίτησης επιδείξεως εγγράφου του άρθρου 451 Κ.Πολ.Δ. απαιτεί τον τύπο της παρεμπίπτουσας αγωγής, για τις εξαιρετικές περιπτώσεις που αίρεται η προστασία του δικηγορικού απορρήτου, η οποία ωστόσο εξακολουθεί να αποτελεί τον κανόνα. Στην εξαίρεση περιλαμβάνονται έγγραφα γνωστοποιηθέντα σε τρίτους, ή που δεν έχουν απόρρητο περιεχόμενο ή ακόμη και αυτά, για τα οποία υπάρχει συναίνεση του πελάτη προς επίδειξη ή έχουν απλώς δοθεί για φύλαξη.

Όσον αφορά στην κατάσχεση εγγράφων, το θέμα θα διευκρινίζεται με βάση τα άρθρα 169 και 225ΙΙ Π.Κ. αλλά και 262 και 261 Κ.Πολ.Δ. Σύμφωνα μάλιστα με το τελευταίο, ο κάτοχος - πελάτης ή δικηγόρος - δικαιούται να αντιτάξει έγγραφα στους ενεργούντες την κατάσχεση την ύπαρξη απορρήτου, ακόμα και αναιτιολόγητα.

Τέλος τα άρθρα 982-991 Κ.Πολ.Δ., ρυθμίζουν στα πλαίσια της αναγκαστικής εκτελέσεως την κατάσχεση στα χέρια τρίτου, όταν κινητά κατασχετά αντικείμενα, τα οποία κατά κυριότητα ανήκουν στον καθ' ού, βρίσκονται στα χέρια κάποιου, απρόθυμου να τα παραδώσει τρίτου. Όταν στη θέση του τρίτου βρίσκεται ο δικηγόρος κάτοχος κινητών αξίας του πελάτη του, η κατάσχεσή τους συσχετίζεται με αρχές συναφείς προς την άσκηση του επαγγέλματος. Όταν, λοιπόν, ανακύψει τέτοιο ζήτημα, η δήλωση του άρθρου 985 Κ.Πολ.Δ., σύμφωνα με το οποίο, ο τρίτος - δικηγόρος, οφείλει να προβεί σε προφορική δήλωση ως προς την κατασχεθείσα απαίτηση, θα επιτρέπεται στους δικηγόρους, μόνο για τις περιπτώσεις που τα συγκεκριμένα αντικείμενα δεν εντάσσονται στο πλαίσιο της απόρρητης επικοινωνίας.

δ) **Σ5§1 και 2§1** «**Το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και η ανθρώπινη αξία**».

Ο θεσμός του δικηγορικού απορρήτου βρίσκει έμμεσα μία σαφή, αν και όχι ρητή, έκφρασή του σε δύο υψίστης σημασίας συνταγματικές διατάξεις, οι οποίες εν όψει της Σ 25§1εδγ απολαμβάνουν γενικής ισχύος σε όλες τις εκφάνσεις της σύγχρονης ζωής, τόσο σε επίπεδο σχέσεων δημοσίου δικαίου όσο όμως και σε ιδιωτικές έννομες σχέσεις. Το 25§1εδγ Σ καθιστά το Σύνταγμα καθολικό ρυθμιστή της έννομης τάξης και «πηγή νομιμοποίησης όλων των μερικότερων κλάδων του δικαίου²⁴». Έτσι ανατρέπεται η «παραδοσιακή έννοια του Συντάγματος, ούσα συνεπής προς το παραδοσιακό νομικό δυαδισμό», εισάγοντας τη σύγχρονη έννοιά του, η οποία οικοδομείται στη μονιστική αρχή, στην ενότητα της έννομης τάξης²⁵».

Οι δύο αυτές θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές, για τις οποίες γίνεται λόγος, μαζί με άλλες ξεχωρίζουν σημασιολογικά, αποτελούν την άποψη συστηματοποίησης, ένα Σύνταγμα μέσα στο Σύνταγμα. Η Σ5§1 κατοχυρώνει το υψίστης σημασίας δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, με όπλο την προσβολή αλλότριων δικαιωμάτων, την παραβίαση του Συντάγματος και την επιταγή των Χρηστών Ηθών.

Στο δικαίωμα αυτό, περιλαμβάνεται η ελευθερία έκφρασης και διάθεσης του προφορικού λόγου, καθώς και το αναφαίρετο δικαίωμα του πελάτη για ελεύθερη και εχέμυθη επικοινωνία με το δικηγόρο του.

Και παίρνοντας στο άρθρο Σ2§1, πρέπει να επισημάνουμε πως πρόκειται για την καταστατική αρχή της σύγχρονης έννομης τάξης, σύμφωνα με την οποία «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας». Το άρθρο αυτό «προσδιορίζει την ιδέα της δικαιοσύνης²⁶».

²⁴ Δημητρόπουλος Α., Γενική Συνταγματική Θεωρία σελ.108.

²⁵ Δημητρόπουλος Α., Γενική Συνταγματική Θεωρία σελ.109.

²⁶ Δημητρόπουλος Α., Γενική Συνταγματική Θεωρία σελ.111.

Βέβαια, ο συνταγματικός προβληματισμός για το επαγγελματικό απόρρητο επεκτείνεται και στο άρθρο 9§1 του Συντάγματος με την έννοια ότι η καθιέρωση του επαγγελματικού απορρήτου (άρθρα 371Π.Κ. και 212Κ.Ποιν.Δ) συμπληρώνει την προστασία της ιδιωτικής ζωής.

Η συστηματική ερμηνεία των παραπάνω άρθρων ισχυροποιεί τη σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ συνηγόρου - πελάτη, η οποία στηρίζεται στην πεποίθηση του πελάτη ότι ο συνήγορος παρέχει την εγγύηση ότι θα διατηρήσει μυστικά και γεγονότα που εμπιστεύθηκε σε αυτόν. Δηλαδή, η διάταξη του άρθρου 212Κ.Ποιν.Δ. συγκεκριμενοποιεί το περιεχόμενο των διατάξεων των άρθρων 2,5§1 (και 9§1) του Συντάγματος, αφού επιβάλλει περιορισμούς στην απόδειξη, προκειμένου να διατηρηθεί μυστικός ένας κύκλος γεγονότων της ιδιωτικής ζωής κάθε ανθρώπου.

Σκιαγραφείται λοιπόν, μέσω των προαναφερθέντων συνταγματικών διατάξεων το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα του ανθρώπου να έχει και να διατηρεί μυστικά γεγονότα ή καταστάσεις ιδιωτικής ζωής του ως μία ειδικότερη έκφραση του δικαιώματος της προσωπικότητας.

ε) **Σ9§1** «**Η προστασία της κατοικίας**».

Το άρθρο Σ9§1 ορίζει ότι «η κατοικία του καθενός είναι άσυλο και ότι η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Καμία έρευνα δεν γίνεται σε κατοικία, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος και πάντοτε με την παρουσία εκπροσώπου της δικαστικής εξουσίας. Σύμφωνα, μάλιστα, με την 2 παράγραφο του άρθρου, «οι παραβάτες της προηγούμενης διάταξης τιμωρούνται για παραβίαση του οικιακού ασύλου και για κατάχρηση εξουσίας και υποχρεούνται σε πλήρη αποζημίωση του παθόντος, όπως νόμος ορίζει».

Στο άρθρο, λοιπόν, Σ9§1, και μάλιστα στο δεύτερο εδάφιο του, βρίσκει εφαρμογή το δικηγορικό απόρρητο. Περιφρουρείται συνταγματικά η ιδιωτική σφαίρα και η ιδιωτική ζωή, μέσα από το πρίσμα της καθιέρωσης του δικαιώματος προστασίας της κατοικίας.

Με την έννοια αυτή, το δικηγορικό γραφείο, θεωρούμενο ως κατοικία, αποτελεί άσυλο, άρα προστατεύεται, τόσο αυτό, όσο και τα οποιαδήποτε,

ευρισκόμενα σε αυτό έγγραφο. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο ισχύον Σύνταγμα του 1975, το άρθρο 9 απονέμει για πρώτη φορά συνταγματική προστασία στην ιδιωτική ζωή του ατόμου. Στην έννοια, βέβαια, του ιδιωτικού βίου, κατά την κρατούσα άποψη δεν συμπεριλαμβάνεται η οικονομική ατομικότητα (επάγγελμα και οικονομική δραστηριότητα) που θεωρείται ότι ανήκει στο δημόσιο βίο. Έτσι, η ιδιωτική ζωή περιορίζεται σε γεγονότα με προσωπικό χαρακτήρα.

Προφανής ίσως, λοιπόν, η διαφοροποίηση από το δικηγορικό απόρρητο, αφού οι πληροφορίες που ο πελάτης εμπιστεύεται στο δικηγόρο του είναι δυνατό να προέρχονται από κάθε πτυχή της ζωής του, δημόσιας ή ιδιωτικής. Αλλά και ο ίδιος ο σκοπός του θεσμού τείνει συγχρόνως στην επιτυχή λειτουργία του συστήματος δικαιοσύνης και του δικηγόρου μέσα σε αυτήν και όχι μόνο στην προστασία του ιδιώτη. Το δικηγορικό απόρρητο, επομένως, δεν προστατεύει μόνο την ιδιωτική ζωή²⁷. Ιδιωτικός βίος και δικηγορικό απόρρητο μοιάζουν περισσότερο με δύο τεμνόμενους κύκλους, η κοινή τομή των οποίων, αφορά γεγονότα της ιδιωτικής ζωής που ο εντολέας εμπιστεύεται στον εντολοδόχο του, και που απολαμβάνουν τη συνταγματική προστασία όχι λόγω του δικηγορικού απορρήτου αλλά λόγω του άρθρου 9.

Παρά τους παραπάνω ωστόσο, ενδοιασμούς, μπορεί να ειπωθεί ότι, όπως και όλα τα προαναφερθέντα έτσι και το Σ9§1, είναι άρθρο, στο οποίο εδράζεται, κατά ένα μέρος, η θεμελίωση και του δικηγορικού απορρήτου, το οποίο βέβαια, σκοπεύει όχι μόνο στην προάσπιση του ιδιώτη, αλλά παράλληλα και του κύρους του δικηγορικού επαγγέλματος και της εύρυθμης λειτουργίας της δικαιοσύνης.

6) Δικηγορικό Απόρρητο και άλλα νομοθετικά κείμενα. Η ενότητα της έννομης τάξης.

Το δικηγορικό απόρρητο, πέρα από το Σύνταγμα κατοχυρώνεται και σε πληθώρα άλλων διατάξεων, όπου και αναφέρονται ακόμη και περιορισμοί του θεσμού, στο πλαίσιο ειδικών κυριαρχικών σχέσεων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι για να καταστούν συνταγματικοί οι περιορισμοί θα πρέπει να είναι αιτιώδεις (ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας δικαιώματος και θεσμού).

---

²⁷ Κατά τον Ορισμό του Μιχαηλίδη-Νουάρου, το Σ1983, σελ. 379.

A) Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας

i) 400 Κ.Πολ.Δ. «Ένσταση Εξαιρέσεως»

Σύμφωνα με το άρθρο 400§1του Κ.Πολ.Δ. «δεν εξετάζονται, όταν κληθούν ως μάρτυρες:

- οι κληρικοί, δικηγόροι, συμβολαιογράφοι, γιατροί, νοσοκόμοι, μαίες, οι βοηθοί τους, καθώς και οι σύμβουλοι των διαδίκων, για τα πραγματικά γεγονότα που τους εμπιστεύθηκαν ή που διαπίστωσαν κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους, για τα οποία έχουν καθήκον εχεμύθειας, εκτός αν το επιτρέψει εκείνος που τα εμπιστεύθηκε και εκείνος τον οποίο αφορά το απόρρητο.

Καθίσταται σαφές ότι η διάταξη αφορά τόσο σε φυσικά όσο και σε νομικά πρόσωπα.

Η υπαγωγή του δικηγόρου στους εξαιρετέους μάρτυρες φαίνεται να υποδηλώνει την πρόθεση του νομοθέτη να θεσπίσει κατ' αρχήν ως γενική αρχή το επιτρεπτό της μαρτυρίας για τους δικηγόρους και μόνο ως εξαίρεση τον αποκλεισμό τους. Καθώς το δικηγορικό απόρρητο έχει τεθεί για να εξυπηρετήσει το συμφέρον του πελάτη, την ένσταση εξαίρεσης μπορεί να προτείνει παραδεκτά μόνο αυτός και όχι ο αντίδικός του²⁸. Μόνον όταν το μυστικό αφορά από κοινού πελάτη και αντίδικο, η ένσταση εξαίρεσης μπορεί να προταθεί από τον τελευταίο²⁹.

Για τις εξαιρετικές περιπτώσεις, όμως, που η μαρτυρία κρίνεται απόλυτα αναγκαία, ακόμα και όταν υποβληθεί ένσταση εξαίρεσης από τον πελάτη, μπορεί ο δικηγόρος να υποχρεωθεί σε κατάθεση.

ii) 401 Κ.Πολ.Δ. «Η κρίση του Δικηγόρου για την Απαλλαγή από Μαρτυρία»

Το άρθρο 401Κ.Πολ.Δ. έρχεται να συμπληρώσει το άρθρο 400, αναγορεύοντας το δικηγόρο σε τελικό κριτή της διαφυλάξεως εκείνων των πληροφοριών, οι οποίες δεν εμπίπτουν καταρχήν στην σφαίρα του απορρήτου. Η διάταξη αυτή αποσκοπεί, όχι μόνο στη διαφύλαξη του ιδιωτικού συμφέροντος, αλλά κυρίως στην προάσπιση της αξιοπρέπειας του Δικηγορικού σώματος³⁰. Και

---

²⁸ Βλ. Εφ.Πειρ. 78/1998.

²⁹ Εφ. Αθ. 7547/1982 Ελλ.Δικ. 1983,64.

³⁰ Μακρίδου, Το Δικηγορικό Απόρρητο, σελ. 133.

στις δύο, συνεπώς, διατάξεις (400, 401), είτε πρόκειται για απόρρητο, είτε για μη απόρρητα γεγονότα, η απόφαση του ίδιου του δικηγόρου παρεμβάλλεται καθοριστικά.

iii) 402 Κ.Πολ.Δ. «Επαγγελματικό και καλλιτεχνικό απόρρητο».

Στη διάταξη αυτή αναφέρεται χαρακτηριστικά, ενισχύοντας τη νομοθετική ρύθμιση των δύο παραπάνω διατάξεων, ότι ο μάρτυρας δεν έχει υποχρέωση να καταθέσει, ανάμεσα στα υπόλοιπα, και περιστατικά που αποτελούν επαγγελματικό ή καλλιτεχνικό απόρρητο.

Β) Κώδικας Ποινικής Δικονομίας

i) Το Άρθρο 212 του Κ.Ποιν.Δ. «Επαγγελματικό Απόρρητο Μαρτύρων».

Σύμφωνα με την παράγραφο 1 στ.Β´ «Η διαδικασία ακυρώνεται, αν εξετασθούν στην προδιαδικασία ή στην κύρια διαδικασία οι συνήγοροι σχετικά με όσα τους εμπιστεύτηκαν οι πελάτες τους, οι συνήγοροι κρίνουν σύμφωνα με τη συνείδησή τους, αν και σε ποιο μέτρο πρέπει να κατατεθούν όσα άλλα έμαθαν με αφορμή την άσκηση του λειτουργήματός τους».

Υπό τον τίτλο «επαγγελματικό απόρρητο μαρτύρων», το άρθρο 212Κ.Ποιν.Δ. κατ' απόκλιση από τον κανόνα του άρθρου 209Κ.Ποιν.Δ.³¹, απαγορεύει την εξέταση δικηγόρων κατά την προδιαδικασία και την κύρια διαδικασία, υπό την ποινή της σχετικής ακυρότητας της διαδικασίας. Χωρίς ο δικηγόρος να απαλλάσσεται από την υποχρέωση εμφανίσεως και ορκοδοσίας, δηλώνει ότι απαντώντας θα παραβίαζε το απόρρητο. Πρόκειται για δήλωση που υποχρεώνει το δικαστήριο να απέχει από την εξέταση, χωρίς συγχρόνως να δικαιούται να ερευνήσει την αλήθεια του περιεχομένου της σχετικής δηλώσεως³².

Σε αντίθεση με τον Κ.Πολ.Δ. ορθά η βούληση του πελάτη φαίνεται εδώ ανίσχυρη και ανίκανη να επηρεάσει το επαγγελματικό μυστικό, αφού η μειονεκτική θέση του κατηγορουμένου έχει απόλυτη ανάγκη από την προστασία που το δικηγορικό απόρρητο προσφέρει, η δε συναίνεσή του συνηθέστατα λόγω των συνθηκών, δε θα έπειθε για τη σοβαρή, ελεύθερη και συνειδητή παροχή της.

³¹ Όπου θεσπίζεται το υποχρεωτικό της μαρτυρίας.

³² Βλ. Μακρίδου, Το Δικηγορικό Απόρρητο, σελ. 137.

Γ) Ο Ποινικός Κώδικας

i) Το Άρθρο 371Π.Κ.

Σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου αυτού: «κληρικοί, δικηγόροι και κάθε είδους νομικοί παραστάτες, συμβολαιογράφοι, γιατροί, μαίες, νοσοκόμοι, φαρμακοποιοί και άλλοι στους οποίους κάποιος εμπιστεύονται συνήθως λόγω του επαγγέλματός τους ή της ιδιότητάς τους ιδιωτικά απόρρητα, καθώς και οι βοηθοί των προσώπων αυτών, τιμωρούνται με χρηματική ποινή ή με φυλάκιση έως ενός έτους αν φανερώσουν ιδιωτικά απόρρητα που τους εμπιστεύτηκαν ή που τα έμαθαν λόγω του επαγγέλματός τους ή της ιδιότητάς τους». Στα πλαίσια του άρθρου αυτού γίνεται δεκτό ότι η συναίνεση αίρει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος. Η επιρροή της ιδιωτικής βουλήσεως στην έννοια του ιδιωτικού απορρήτου κατά το άρθρο 371Π.Κ, συνάγεται εξάλλου, και από την παράγραφο 3 της διατάξεως, όπου ορίζεται ότι η ποινική δίωξη χωρεί μόνον κατόπιν εγκλήσεως. Η παράγραφος 4 του άρθρου 371Π.Κ. ερμηνεύεται με γνώμονα την αρχή του Φορολογικού Δικαίου σύμφωνα με την οποία ο φορολογούμενος επαγγελματίας δε δικαιούται να χρησιμοποιεί καταχρηστικά, ως προπέτασμα το απόρρητο και η διοίκηση δε δικαιούται να προχωρεί πέρα απ' ό,τι της είναι απολύτως αναγκαίο για την επιβολή φορολογίας. Η πράξη δε μένει ατιμώρητη κάθε φορά που η επαγγελματική εχεμύθεια συγκρούεται με ουσιώδες δημόσιο συμφέρον, ούτε το τελευταίο ανάγεται σε απόλυτα υπέρτερο αγαθό³³.

ii) Το Άρθρο 233ΠΚ «Απιστία Δικηγόρου»

Σύμφωνα με το εδάφιο α' του Άρθρου αυτού «Δικηγόρος ή άλλος νομικός παραστάτης που βλάπτει με πρόθεσή του εκείνον, των συμφερόντων του οποίου έχει αναλάβει την νομική προστασία, ή που στην ίδια ένδικη υπόθεση βοηθεί με συμβουλές ή με παροχή υπηρεσίας και τους δύο διαδίκους είτε ταυτόχρονα, είτε διαδοχικά, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών ετών».

Το Άρθρο αυτό, έχει στενή σύνδεση με το δικηγορικό απόρρητο, δεν αποσκοπεί όμως άμεσα στην προστασία του δικηγορικού απορρήτου. Ορίζει ως δεύτερη, τυπική μορφή απιστίας, του δικηγόρου την παροχή βοήθειας στην ίδια ένδικη υπόθεση επιδιώκοντας να προασπίσει κατά κύριο λόγο την αξιοπρεπή άσκηση του επαγγέλματος.

---

³³ Βλ. Μακρίδου, Το Δικηγορικό Απόρρητο, σελ. 199.

Η απιστία δικηγόρου είναι σωρευτικώς μικτό έγκλημα³⁴.

Η στενή συγγένεια της αντικειμενικής υποστάσεως του συγκεκριμένου εγκλήματος, προς το κοινό περιουσιακό έγκλημα της απιστίας γεγονός που πιστοποιείται από την απλή παράβαση του γράμματος των Διατάξεων 233 και 390Π.Κ., αναδεικνύει την απιστία δικηγόρου ως έγκλημα εστρεφόμενο αφ' ενός κατά της μεταξύ δικηγόρων και πελατών υφιστάμενης σχέσης εμπιστοσύνης, αφετέρου κατά των συμφερόντων του δευτέρου αορίστως.

Δ) Κώδικας Δικηγόρων

i) 49 του ν.δ. 3026/1954 «Η Υποχρέωση Εχεμύθειας»

Από την Παράγραφο 1 της Διάταξης αυτής³⁵, συνάγεται ότι ο δικηγόρος είναι υποχρεωμένος να τηρεί απαραβίαστη την απαιτούμενη υπέρ του πελάτη του εχεμύθεια για όσα αυτός του εμπιστεύθηκε. Ο νόμος αφήνει στον ίδιο τον δικηγόρο την ευχέρεια να κρίνει κατά συνείδηση αν και σε ποιο μέτρο μπορεί καλούμενος να καταθέσει στο δικαστήριο. Η διάταξη, όμως, του εδαφίου α', της παραγράφου 2, αξιώνει από το δικηγόρο που πρόκειται να καταθέσει, προηγούμενη άδεια από το διοικητικό συμβούλιο του Συλλόγου³⁶, στον οποίο ανήκει ο δικηγόρος ή, σε κατεπείγουσα περίπτωση, από τον Πρόεδρο του Δικηγορικού Συλλόγου³⁷.

ii) Το Άρθρο 50 του ν.δ. 3026/1954 «Απαλλαγή Δικηγόρου από Μαρτυρία».

Η διάταξη αυτή ορίζει: «Δικηγόρος βεβαιώνει ενώπιον του εντεταλμένου την εξέταση Δικαστηρίου ή δικαστού, ότι η κατάθεσίς του ήθελε προσκρούσει εις το επιβαλλόμενον αυτού επαγγελματικόν απόρρητον, δεν υποχρεούται εις μαρτυρίαν».

Στο Άρθρο αυτό βλέπουμε ότι το δικηγορικό απόρρητο αποτελεί λόγο εξαιρέσεως από τη μαρτυρία. Ο δικηγόρος βεβαιώνει το δικαστήριο ότι η

---

³⁴ Βλ. Μπουρόπουλο, Ερμ.Π.Κ. §233Ι2.

³⁵ Η Παρ. 1 του Άρθρου ορίζει ότι: «ο δικηγόρος υποχρεούνται να τηρεί απαραβίαστη την απαιτούμενη υπέρ του εντολέα του εχεμύθεια περί όσων αυτός του εμπιστεύτηκε. Για όσα άλλα περιέχονται στη γνώση του εξ αφορμής της ασκήσεως του δικηγορικού λειτουργήματος, επαφίεται σ' αυτόν να κρίνει με συνείδηση αν και σε ποιο μέτρο πρέπει καλούμενος να καταθέσει ως μάρτυρας».

³⁶ Βλ. Ελλ.Δικ. (1983), 64, Ενημερωτικό Σημείωμα.

³⁷ Βλ. Βαθρακοκοίλη Β. Κ.Πολ.Δ., σελ. 808.

κατάθεσή του προσκρούει στο δικηγορικό απόρρητο και το Δικαστήριο υποχρεούται να τον εξαιρέσει από μάρτυρα.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει επίσης να υπογραμμίσουμε ότι όσον αφορά στο δικηγορικό απόρρητο, ισχύει η αρχή «*once privileged, always privileged*» χωρίς να επηρεάζεται από την έναρξη ή λήξη της δικηγορικής σχέσης, καθώς ούτε πηγάζει, ούτε δικαιολογείται από τη σύμβαση εντολέα-εντολοδόχου.

Ε) Κώδικας Φορολογικού Δικαίου

i) Άρθρα 155, 156 του ν. 4125/1960. «Θεσμική Προσαρμογή του Δικαιώματος Εννόμου Προστασίας-Φορολογίας».

Το Δικηγορικό Απόρρητο αίρεται από την εφαρμογή φορολογικών νόμων. Τα άρθρα 155 και 156 του ν. 4125/1960 (Κ.Φορ.Δ.) ορίζουν τις περιπτώσεις όπου μπορεί να παραβιαστεί το δικηγορικό απόρρητο. Έτσι, μπορούμε να μιλήσουμε για περιορισμό και θεσμική προσαρμογή του δικαιώματος εννόμου προστασίας (20Σ) μέσα στο πλαίσιο της φορολογίας. Πρόκειται για έναν ανεκτό περιορισμό του δικαιώματος λόγω υπάρξεως αιτιώδους συνάφειας με το θεσμό της φορολογίας.

7) Συμπέρασμα

Απ' όλη την παραπάνω διεξοδική μελέτη του θεσμού του δικηγορικού απορρήτου και των διαφόρων επιμέρους πτυχών του αντιλαμβανόμαστε πραγματικά την αδιαμφισβήτητη σημασία του στο νομικό κόσμο. Καθίσταται, επομένως, σαφές, πως οποιαδήποτε υποχρέωσή του, θα ισοδυναμούσε με ένα θανάσιμο πλήγμα για την ίδια τη δικαιοσύνη και κάθε έννοια νομικής υπερασπίσεως (*lat o sensu ή stricto sensu*).

Η επίκλησή του και μόνο θα πρέπει να αρκεί για να εμποδίσει κατ' αρχήν την παρέμβαση της διοικήσεως. Η τελευταία δεν δικαιούται να προχωρεί σε έρευνα, παρά μόνο μετά από σύμφωνη γνώμη του Προέδρου του Οικείου Δικηγορικού Συλλόγου, και μόνο ως έσχατο μέσο για την ανακάλυψη φορολογητέου εισοδήματος ή αδήλωτων ειδών, εφόσον υπάρχουν ικανές αποδείξεις. Η πρόσβαση της διοικήσεως σε δικηγορικά έγγραφα, αποτελεί την έσχατη λύση, γενίκευση της οποίας θα υπονόμει ανεπανόρθωτα το θεσμό του

δικηγορικού απορρήτου. Εξάλλου, ακόμη κι αν είναι η ουσιαστική αλήθεια σε κάποιο βαθμό θυσιάζεται προς όφελος της δικηγορικής εχεμύθειας, ένα παραπάνω θα πρέπει το δικηγορικό απόρρητο να διατηρήσει την ισχύ του απέναντι στην κρατική εξουσία, όσο και να παρεμποδίζει την ανενόχλητη πραγμάτωση των στόχων της. Αυτός είναι ο μοναδικός τρόπος να διασφαλιστεί με αποτελεσματικότητα η ανεξαρτησία των δικηγόρων και της δικαιοσύνης εν γένει απέναντι στη διοίκηση, μια ανεξαρτησία του στην πάροδο των χρόνων και στο χώρο της ιστορίας μόνο ολοκληρωτικά και αυταρχικά καθεστώτα αμφισβήτησαν.

Το καθήκον σιωπής του συνηγόρου βρίσκει ακλόνητο έρεισμα στην προάσπιση της σφαίρας των ιδιωτικών απορρήτων των ατόμων ως έκφραση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και του δικαιώματος αυτοπροσδιορισμού και αυτοκαθορισμού τους.

Η ίδια η υπεράσπιση, ως θεσμός, έχει λειτουργικό χαρακτήρα, συνιστά οργανικό και θεσμοποιημένο στοιχείο κατά την απονομή της δικαιοσύνης. Ο ίδιος ο συνήγορος διαθέτει την αναγκαία ελευθερία υπεράσπισης και τη λειτουργική ανεξαρτησία του, την οποία όμως ασκεί δεσμευόμενος από το καθήκον πίστης και προστασίας τον εντολέα του, χωρίς ωστόσο αυτή του δέσμευση να μειώνει τη σημασία της συμβολής του στη ζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας.

Όλα αυτά τα συμπεράσματα, καθιστούν το θεσμό του δικηγορικού απορρήτου έναν επιτυχημένο εξισορροπητικό παράγοντα μεταξύ δύο φαινομενικά αντιτιθέμενων υποχρεώσεων των δικηγόρων αφενός μεν της υποχρέωσης έμπιστης υπεράσπισης των εντολέων τους αφετέρου δε της υποχρέωσης ενεργού συμβολής ώστε να περιφρουρηθεί πληρέστερα και αποδοτικότερα το εύθραυστο οικοδόμημα της δικαιοσύνης. Εξάλλου, ας μην ξεχνάμε ότι ο συνήγορος, ως ενεργό μέλος της κοινωνίας, βρίσκεται σε διαρκή επαφή με τη μεταλασσόμενη πραγματικότητα και είναι σε θέση να συνδράμει, με τη γνώση και την εμπειρία του τον πολίτη, στην κατανόηση των ραγδαίων εξελίξεων που σημειώνονται και αναμφίβολα επηρεάζουν την ποιότητα της ζωής του και την απόλαυση των στοιχειωδών δικαιωμάτων του.

8) Περιληπτική Επισκόπηση

Το δικηγορικό απόρρητο είναι ένα επαγγελματικό απόρρητο και ένας θεσμός υψίστης σημασίας για το σύστημα απονομής της Δικαιοσύνης. Τη συνταγματική του κατοχύρωση βρίσκει στα άρθρα 19, 20, 9, 2, 5 του Ελληνικού Συντάγματος. Παρόλα αυτά υπάρχει πληθώρα άρθρων σε άλλα νομοθετικά κείμενα που αποτελούν εξειδίκευση του Συντάγματος, και τα οποία εισάγουν περιορισμούς του συνταγματικού αυτού δικαιώματος. Οι περιορισμοί αυτοί καθίστανται επιτρεπτοί εξαιτίας της υπάρξεως αιτιώδους συνάφειας μεταξύ δικαιώματος και θεσμού στο πλαίσιο ειδικών κυριαρχικών σχέσεων. Έτσι ο θεσμός του δικηγορικού απορρήτου καταλήγει να αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της εξασφάλισης εμπιστοσύνης στη σχέση του δικηγόρου - πελάτη, παρέχοντας τον τελευταίο τα απαραίτητα εχέγγυα εχεμύθειας.

The lawyer' s secrecy confidential is a professional confidential of substantial importance for the judicial system. It is based on the articles of 19, 20, 9, 2, 5 of the Constitution of Greek. However, there are many articles and legislated orders of the Substantial, as well as of the Procedural Law, which specify the Constitution and enact restrictions of this constitutional right. These restrictions are allowed because of the existence of a causative link between the right and institution, as far as dominative relationships are concerned. So, the lawyer' s secrecy confidential turns out to be cornerstone of trustfulness, referring to the relationship between the lawyer and his customer, providing the latter with all the necessary guaranties of discreetness.

9) Βιβλιογραφία

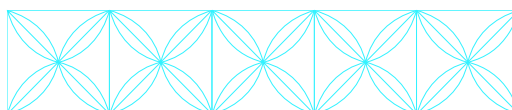
- 1) Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης, 1994.
- 2) Ανδρουλάκης Ν., Τινά περί της Απιστίας Δικηγόρου, Π.Χρ. 1996.
- 3) Βαθρακοκοίλη Β., Κ.Πολ.Δ., Αθήνα 1994.
- 4) Γαρδίκας Κ., Ο δικηγόρος εν τη ποινική δίκη, 1973.
- 5) Γεωργόπουλος, Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, 3η εκδ., 1991, σελ. 537 επομ.
- 6) Δαγτόγλου «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα Α΄, σελ. 351. επομ.
- 7) Δημητρόπουλος Α., Γενική Συνταγματική Θεωρία, Αθήνα 2001.
- 8) Δημητρόπουλος Α., Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τ. 3 Ι΄ Έκδοση 2004.
- 9) Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα, Αθήνα 2004.
- 10) Διεθνές Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Ο θεσμικός ρόλος του δικηγόρου στην ποινική δίκη, 1998.
- 11) Davoni Remo, Καθηγητής Πανεπιστημίου Μιλάνου, Μετάφραση - Εισαγωγή Νίκος Ρόδιος, Μελέτης Δικηγορικής Δεοντολογίας - Ιταλική Νομική Βιβλιοθήκη, Σάκκουλα 2000.
- 12) Καμίνη Β. Γεωργίου, Παράνομα Αποδεικτικά Μέσα και Συνταγματική Κατοχύρωση των Ατομικών Δικαιωμάτων: Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική και πολιτική δίκη, Εκδ. Σάκκουλα 1998.
- 13) Κεραμεύς Κ., Αστικό Δικονομικό Δίκαιο Ι, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 198.
- 14) Κώδικας Δεοντολογίας Δικηγόρων.
- 15) Κώδικας Δικηγόρων.
- 16) Κώδικας Ποινικής Δικονομίας.
- 17) Κωσταντινίδης Α., Η θέση του Συνηγόρου Υπεράσπισης στην ποινική δίκη, 1992.
- 18) Μαγκάκης Α., Ο Συνήγορος, μία παράδοξη κατάκτηση του πολιτισμού.
- 19) Μακρίδου Κ., Το Δικηγορικό Απόρρητο, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1983.
- 20) Πάλλης Σ., Δικηγόρος και Εχεμύθεια, ΝοΒ 14, 1966, 379.
- 21) Τσατσώνης Σπ., Το Πειθαρχικόν Δίκαιον των Δικηγόρων μετά πλουσίας Νομολογίας, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1970.

- 22) Φρονίμου Ε., Η εξέτασις του Δικηγόρου ως Μάρτυρος, Ελλ.Δικ., Τόμος 6, 1975, σελ. 398.
- 23) Χρυσανθάκη - Σπινθουράκης - Κατσέτου, Συλλογή Νομοθεσίας και Νομολογίας περί Δικηγόρων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1987.

10) Πίνακας Νομολογίας

Ενδεικτικές Δικαστικές Αποφάσεις Ελληνικών Δικαστηρίων για το Δικηγορικό Απόρρητο.

α)	ΑΠ. 844/1992	→ περίπτωση αποσιώπησης περιστατικών και ο κίνδυνος για τα συμφέροντα των διαδίκων.
β)	Εφ. Πειρ. 78/1998	→ Η ένσταση εξαίρεσης μπορεί να προβληθεί μόνον απ' τον πελάτη, όχι από τον αντίδικο του.
γ)	Εφ. Αθ. 8770/1988	→ Στη μετ' απόδειξη συζήτηση προτείνεται (αυτός ο λόγος εξαιρέσεως), εφ' όσον αποδεικνύεται εγγράφως.
δ)	Εφ. Αθ. 7547/1982	→ Μοναδική περίπτωση, όπου η ένσταση εξαίρεσης μπορεί να προταθεί από τον αντίδικο, παρουσιάζεται, όταν το μυστικό αφορά από κοινού πελάτη και αντίδικο.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Εφετείο Λάρισας, Αριθμ. 749/1980

Πρόεδρος ο κ. Χαριλ. Κωνσταντινίδης

Εισηγητής ο κ. Ευάγγ. Τούντας, Εφέτης Δικηγόροι οι κ.κ. Θεογιάννης, Π. Ντόκας.

Την εξαίρεση δικηγόρου, από την εξέτασή του ως μάρτυρα, μπορεί να προτείνει μόνο ο πελάτης του.

(Απόσπασμα). Επειδή την εκ του άρθρου 400 αριθμ. 1 του Κ.Πολ.Δ. ένστασιν εξαιρέσεως δικηγόρου δύναται να προβάλη μόνον ο πελάτης αυτού υπέρ ού καθιερώθη ο λόγος ούτος εξαιρέσεως και όστις έχει συμφέρον όπως μη ανακοινωθώσιν όσα ούτος ενεπιστεύθη εις τον μάρτυρα ως δικηγόρον του. Και ναι μεν ορίζει η διάταξις του άρθρου 49 παρ. 2 του ν.δ. 3026/54 «περί κώδικος δικηγόρων» ότι εις πάσαν περίπτωσιν δεν δύναται να εξετάζεται ως μάρτυς επί υποθέσεως εις ην ανεμίχθη τις ως δικηγόρος άνευ αδείας του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου εις ον ανήκει ή, εν κατεπειγούση περιπτώσει, του Πρόεδρου αυτού, πλην η διάταξις αυτή αποτελεί δεοντολογικόν κανόνα ή παράβασις του οποίου συνιστά μόνο πειθαρχικόν παράπτωμα (Ράμμος: Δ5, 174 – Φραγκίστας: Δίκαιον αποδείξεως, εκδ. Β' σελ.173 – Κ. Μπέης: Πολ.Δ. άρθρ. 400, σελ. 1711 – Τ. Οικονομόπουλος Έγχειρ.Πολ.Δικ., τόμος Α', τεύχος Β', σελ. 311 – ΑΠ 126/70 ΝοΒ 18, 816 – ΑΠ 695/53 ΝοΒ 2, 369). Κατά ταύτα το πρωτοδίκως δικάσαν δικαστήριον, μη λαβόν υπ' όψιν την ενώπιον αυτού κατά τη συζήτησιν της αγωγής κατάθεσιν του αδελφού αντεκκαλούσης επί τω λόγω ότι ούτος συνέταξε την ένδικον αγωγήν εσφάλη περί την ερμηνείαν και εφαρμογήν των μνησθεισών διατάξεων και τω λόγω τούτω δέον όπως κατά παραδοχήν του σχετικού λόγου αντεφέσεως εξαφανισθή η εκκαλουμένη απόφασις κατά το δια της εφέσεως όμως εκκληθέν κεφάλαιον και διακρατουμένης της υποθέσεως παρά των δικαστηρίω τούτω δικασθή αυτή κατ' ουσίαν λαμβανομένης υπ' όψιν και της καταθέσεως του ως άνω μάρτυρος (άρθρον 535 § 1 Κ.Πολ.Δ.).

Αριθ. 8/1965

Πρόεδρος ο κ. Ν. ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ αντιπρόεδρος Αρείου Πάγου

Εισηγητής ο κ. ΚΩΝ. ΔΗΜΑΚΗΣ δικηγόρος.

Δικηγόρος: κλήσις υπό διαδίκων προς εξέτασιν ως μάρτυρος. - ανάγκη αδείας Δ.Σ. Δικηγ. Συλλόγου ή Προέδρου αυτού δεν απαιτείται άδεια οσάκις ο δικηγόρος κλητεύεται υπό δικαστικής αρχής. - αναγκαία όμως η τήρησις των οριζομένων υπό αρθρ. 49 Δικ.Κωδ.

Δια της διατάξεως του άρθρ. 49 § 2 ωρίσθη, ότι ο δικηγόρος εις πάσαν περίπτωσιν δεν δύναται να εξετάζηται ως μάρτυς επί υποθέσεως, εις ην ανεμίχθη ως δικηγόρος άνευ αδείας του Δ.Σ. του Συλλόγου εις ον ανήκει ή, εις κατεπειγούση περιπτώσει, του Προέδρου του Συλλόγου. Η αληθής έννοια της διατάξεως (ήτις εσκόπησε όπως οι δικηγόροι μη εναλλάσσουν την θέσιν του υπερασπιστού με εκείνην του μάρτυρος επί ζημία και της αξιοπρεπείας του επαγγέλματος και της εμπιστοσύνης, ην ο πελάτης τρέφει προς τον δικηγόρον), είναι ότι απαγορεύεται, όπως ο δικηγόρος, άνευ προηγουμένης αδείας του Δ.Σ. του Συλλόγου ή Προέδρου προσέρχεται, οσάκις καλείται παρά των διαδίκων, ουχί δε και όταν καλείται παρά της δικαστικής αρχής, ότι οφείλει μεν να προσέλθη και εξετασθή, αλλά ως προς εκείνα, άτινα θα καταθέση πρέπει να τηρήση τας υπό του αρθρ. 49 § 1 του Κώδικος και αρθρ. 212 του Κ.Δ.Π. οριζόμενα. Εφ' όσον δε, ως προκύπτει εκ της εν τω φακέλω υπ' αριθμ.... αποφάσεως του Εφετείου, ... Το δικαστήριον ανέβαλε την συζήτησιν και διέταξε την εμφάνισιν του εγκαλουμένου ενώπιον του δικαστηρίου και την εξέτασίν του ως μάρτυρος, ούτος (ο εγκαλούμενος) υπακούσας εις την προσταγήν του δικαστηρίου προσήλθε και εξητάσθη, χωρίς προηγουμένως να ζητήση και λάβη άδεια του Δ.Σ. του Συλλόγου, δεν παρέβη την άνω διάταξιν ούτε άλλην τινά.

Εφετείο Αθηνών. Αριθμ. 7547/1982

Προεδρεύων: **Ευάγ. Ρίκος**, Εφέτης

Εισηγητής: **Ιωάν. Κεφάλος**, Εφέτης

Δικηγόροι: **Αλ. Οικονομίδης, Σαλ. Πρεδάρης**

Δικηγόροι: Δεν εξετάζονται ως μάρτυρες για όσα τους έχουν εμπιστευθεί οι πελάτες τους. Η παράβαση της διάταξης του άρθρου 400 αριθμ. 1 Κ.Πολ.Δ. δημιουργεί σχετική ακυρότητα που μπορεί να προταθεί μόνο από τον εντολέα-πελάτη του δικηγόρου ή εκείνον που αφορά το απόρρητο. Η χωρίς προηγούμενη άδεια του διοικητικού συμβουλίου του Δικηγορικού Συλλόγου στον οποίο ανήκει ο δικηγόρος, εξέτασή του δεν συνεπάγεται ακυρότητα της κατάθεσής του, αλλά μόνο πειθαρχικές κυρώσεις.

Επειδή κατά το άρθρον 49 §§ 1 και 2 του ν.δ. 3026/1954 «περί κυρώσεως του Κώδικος των δικηγόρων», «ο δικηγόρος υποχρεούται να τηρή απαραβίαστον την απαιτούμενην υπέρ του εντολέως αυτού εχεμύθειαν, περί όσων ούτος ενεπιστεύθη αυτώ. Περί όσων άλλων περιέρχονται εις γνώσιν του εξ αφορμής της ασκήσεως του δικηγορικού λειτουργήματος, αφήεται εις αυτόν να κρίνη εν συνειδήσει, αν και έν τινι μέτρω πρέπει καλούμενος να καταθέση ως μάρτυς (παρ. 1). Εις πάσαν περίπτωσιν, δεν δύναται να εξετάζεται ως μάρτυς επί υποθέσεως, εις ην ανεμείχθη ως δικηγόρος, άνευ προηγουμένης αδείας του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου, εις ον ανήκει ή εν κατ' επειγούση περιπτώσει του Προέδρου αυτού... (§ 2). «Κατά δε το άρθρον 64 παρ. 1 του αυτού Κώδικος, «η παράβασις των καθηκόντων και των υποχρεώσεων των επιβαλλομένων τω δικηγόρω εκ τινος των διατάξεων του Κώδικος, του εσωτερικού κανονισμού του οικείου Δικηγορικού Συλλόγου, ως και εξ αποφάσεώς τινος του Διοικητικού Συμβουλίου αυτού, αποτελεί πειθαρχικόν παράπτωμα, κρινόμενον και κολαζόμενον υπό του πειθαρχικού Συμβουλίου του Συλλόγου, κατά τας σχετικές διατάξεις, διά πειθαρχικής ποινής, ανεξαρτήτως πάσης ποινικής ευθύνης ή άλλης συνεπειάς, κατά τους κειμένους νόμους». Ετέρωθεν, κατά το άρθρο 400 αριθ. 1 Κ.Πολ.Δ. «καλούμενοι ως μάρτυρες δεν εξετάζονται μεταξύ άλλων, δικηγόροι, ως προς τα εις αυτούς διαπιστωθέντα ή υπ' αυτών διαπιστωθέντα κατά την άσκησιν του επαγγέλματός των πραγματικά γεγονότα, διά τα οποία έχουν καθήκον εχεμυθείας, πλην αν επιτρέφη τούτο ο εμπιστευθείς

και εκείνος τον οποίον αφορά το απόρρητον». Κατά δε το άρθρον 401 αρ. 1 ιδίου Κ.Πολ.Δικ. «δικαιούνται ν' αρνηθούν την εξέτασιν αυτών ως μαρτύρων, μεταξύ άλλων και οι δικηγόροι, ως προς τα γεγονότα των οποίων έλαβον γνώσιν κατά την άσκησιν του επαγγέλματός των». Εκ των διατάξεων τούτων, σαφώς συνάγεται, ότι δεν εξετάζονται ως μάρτυρες οι δικηγόροι, ως προς εκείνα τα πραγματικά γεγονότα, τα οποία διεπιστεύθησαν εις αυτούς οι εντολείς των ή διεπιστώθησαν παρ' αυτών κατά την άσκησιν του επαγγέλματός των και διά τα οποία υφίσταται καθήκον εχεμυθείας, εκτός αν επιτρέψη την εξέτασίν των ο εμπιστευθείς και εκείνος τον οποίον αφορά το απόρρητον. Τουναντίον, δι' όσα πραγματικά γεγονότα, οι δικηγόροι έλαβον γνώσιν κατά την άσκησιν του επαγγέλματός των, δεν απαγορεύεται η εξέτασις αυτών ως μαρτύρων, αποκειμένου εις τους ιδίους να κρίνουν, εν συνειδήσει, αν και εν τίνι μέτρω πρέπει, καλούμενοι ως μάρτυρες, να καταθέσουν, περί αυτών. Η άνευ δε προηγουμένης αδείας το Δ.Σ. του Συλλόγου, εις ον ανήκει ο δικηγόρος, ή εν κατεπειγούση περιπτώσει του Προέδρου αυτού, εξέτασις του δικηγόρου ως μάρτυρος, δεν συνεπάγεται ακυρότητα της καταθέσεώς του, αλλά μόνον πειθαρχικήν κύρωσιν, κατά του παραβάτου δικηγόρου, Εν προκειμένω η ενάγουσα διά των επικαλουμένων και νομίμως προσκομιζομένων προτάσεών της τής κατ' απόδειξιν συζητήσεως ενώπιον του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου, προέβαλε την ένστασιν περί μη εξέτασεως του υπό του εναγομένου προσελθόντος και επ' ακροατηρίου εξετασθέντος, επί του θέματος της άνω προδικαστικής αποφάσεως, μάρτυρος Α.Λ. επί τη αιτιάσει, ότι ούτος χειρίσθη απ' αρχής μέχρι τέλους την προκειμένην υπόθεσιν, ως πληρεξούσιος δικηγόρος του εν λόγω διαδίκου και η ως μάρτυρος εξέτασίς του εγένετο άνευ προηγουμένης αδείας του Δ.Σ του εις ον ανήκει Δικηγορικού Συλλόγου. Η ένστασις αύτη, ήτις, προβληθείσα παραδεκτώς (άρθρ. 403 § 5 Κ.Πολ.Δικ.) μετά την εξέτασιν του περί ου πρόκειται μάρτυρος, ως αποδεικνυομένη εγγράφως και ειδικώτερον εκ της περιεχομένης εις τα υπ' αριθ. 1413/1978 πρακτικά συνεδριάσεως του Πρωτοβαθμίου Δικαστηρίου καταθέσεως αυτού και της επικληθείσης και αύθις επικαλουμένης και νομίμως προσκομιζομένης υπ' αριθ. 956/1978 αποφάσεως του Ειρηνοδικείου Αθηνών, και επαναφέρεται νομίμως, κρίνεται απορριπτέα, ως νόμω αβάσιμος, καθ' όσον η επικαλουμένη ιδιότης του μάρτυρος ως πληρεξουσίου δικηγόρου του εναγομένου και η υπό την τοιαύτην ιδιότητά του ανάμειξις εις την προκειμένην υπόθεσιν, δεν θεμελιόι τον κατά το

προδιαληφθέν αρθρ. 400 αρ. 1 λόγον μη εξετάσεως αυτού, εφ' όσον η ενισταμένη ενάγουσα δεν επεκαλέσθη συγκεκριμένον τι πραγματικόν γεγονός, όπερ, σχέσιν έχον με την υπό κρίσιν διαφοράν, διεπιστεύθη εις αυτόν ή διεπιστώθη υπό τούτου κατά την άσκησιν του επαγγέλματός του και διά το οποίον είχε καθήκον εχεμυθείας έναντι αυτής. Η επικαλουμένη δε γνώσις υπό του μάρτυρος της εν λόγω διαφοράς και του αντικειμένου της, κατά την άσκησιν του επαγγέλματός του, ως δικηγόρου, δεν συνιστά, ως προεξετέθη, λόγον μη εξετάσεώς του, αλλά παρέχει εις αυτόν δικαίωμα, όπως, αρνηθή την εξέτασίν του, όπερ και απέκλειτο εις αυτόν και μόνον ενώ, εξ άλλου, η εξέτασίς του ως μάρτυρος, άνευ προηγουμένης αδείας του Δ.Σ. του οικείου Δικηγορικού Συλλόγου, δεν επάγεται ακυρότητα της καταθέσεώς του.

Ενημερωτικό σημείωμα

Παγία η άποψη της θεωρίας και της νομολογίας ως προς την έννοια των διατάξεων των άρθρων 49, 50 του Δικηγορικού Κώδικα (ν.δ. 3026/1954) και του άρθρου 400 § 1 του Κ.Πολ.Δ.

Από τον γενικό κανόνα κατά τον οποίο κάθε τρίτος που έχει να καταθέσει ό,τι αντελήφθη με τις αισθήσεις του ή έμαθε από διηγήσεις άλλων, μπορεί να εξετασθεί ως μάρτυρας, θεσπίζονται από το νόμο ορισμένες εξαιρέσεις. Έτσι από τα άρθρα 399 και 400 Κ.Πολ.Δ. καθιερώνονται ορισμένοι λόγοι που είτε αποκλείουν την εξέταση ορισμένων προσώπων ως μαρτύρων στο δικαστήριο σε κάθε δίκη (ανίκανοι προς μαρτυρίαν), είτε δίνουν τη δυνατότητα στο δικαστήριο να τους εξαιρέσει σε ορισμένη δίκη (Γ. Ράμμος Εγχειρίδιο Αστικού Δικονομικού Δικαίου, τόμο Β' § 273 υπό Υ σελ. 841 επόμε., Σταυρόπουλος Ερμηνεία Κ.Πολ.Δ. υπ' άρθρο 416 σ. 596 επόμε., Σινανιώτης, Μαθήματα Πολ. Δικονομίας, σ. 85-90, Μπέης, Εισαγωγή στη δικονομική σκέψη, έκδ. Γ' σ. 259-260). Ανάμεσα στους εξαιρετέους μάρτυρες είναι και οι δικηγόροι «ως προς τα εις αυτούς διαπιστευθέντα ή υπ' αυτών διαπιστωθέντα κατά την άσκησιν του επαγγέλματός των πραγματικά γεγονότα διά τα οποία έχουν καθήκον εχεμυθείας», όπως ορίζεται στο άρθρο 400 αριθμ. 1 Κ.Πολ.Δ. Λόγος της εξαιρέσεως αυτής είναι η νομοθετική πρόθεση να διευκολύνει την άσκηση του λειτουργήματος των προσώπων αυτών για γενικότερους λόγους. (Γ. Ράμμος, όπου παραπάνω, σελ. 843 σημ. 31). Για το καθήκον αυτό εχεμυθείας των δικηγόρων ασχολούνται και τα

άρθρα 49 και 50 του ν.δ. 3026/1954 «Περί του Κώδικος των Δικηγόρων». Από το συνδυασμό των παραπάνω διατάξεων γίνονται δεκτά τα εξής:

1. - Ο δικηγόρος είναι υποχρεωμένος να τηρεί απαραβίαστη την απαιτούμενη υπέρ του πελάτου του εχεμύθεια για όσα ο τελευταίος εμπιστεύθηκε στο δικηγόρο του. Τυχόν παραβίαση της παραπάνω υποχρέωσης δίνει στον εντολέα του δικηγόρου και πελάτη του το δικαίωμα να ζητήσει την εξαίρεση του δικηγόρου ως μάρτυρα στο δικαστήριο, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρ. 400 αριθμ. 1 και 403 αριθμ. 3 του Κ.Πολ.Δ. Η από την παραβίαση των διατάξεων αυτών ακυρότητα είναι σχετική και μπορεί να την προτείνει μόνον ο πελάτης του δικηγόρου (Γ. Ράμμος, ο.π. § 273 υπό Υ Δ σ. 843-844, Σταυρόπουλος, Συμπλήρωμα και προσαρμογή υπό το άρθρο 400 αριθμ. 2α, Βερνάρδος, Πολ. Δικονομία Β' έκδοση, σ. 296 και 298, Σινανιώτης, ο.π. σ. 87, ΑΠ 126/1970 ΝοΒ 18, 816 και σχόλια Γ. Ράμμου, Δ. 5 σ. 174, ΑΠ 172/1966 ΝοΒ 14, 1010, ΑΠ 717/1963 ΕΕΝ 31, 346, Εφ.Λαρ. 107/1975 Δ 6, 749, Εφ.Αθην. 2170/1968 Αρμ. ΚΓ, 209, Εφ.Θεσ. 312/1969, Αρμ.ΚΓ, 599), εκτός αν αφορά και τον αντίδικον του πελάτου του δικηγόρου το μυστικό που εμπιστεύθηκε σ' αυτόν ο πελάτης του (ΑΠ 126/1970 ΝοΒ 18. 816, ΑΠ 172/1966, ΝοΒ 14, 1010).

2. Εκτός όμως από τα παραπάνω γεγονότα, σε γνώση του δικηγόρου περιέρχονται και άλλα περιστατικά εξ αφορμής της ασκήσεως του λειτουργήματός του. Για τα γεγονότα αυτά, για τα οποία δεν υφίσταται το επαγγελματικό απόρρητο και συνεπώς δεν εμπίπτουν στη διάταξη του άρθρου 400 αριθμ. 1 Κ.Πολ.Δ., δεν μπορεί να ζητηθεί η εξαίρεση του δικηγόρου ούτε από τον πελάτη του. Ο νόμος (το εδ. β' της παρ. 1 του άρθρου 49 του Δικηγορικού κώδικα) αφήνει στον ίδιο το δικηγόρο την ευχέρεια να κρίνει κατά συνείδηση αν και σε ποιο μέτρο μπορεί, καλούμενος, να καταθέσει στο δικαστήριο.

3. Και στις δύο όμως περιπτώσεις, είτε δηλαδή πρόκειται για περιστατικά που προστατεύονται από το επαγγελματικό απόρρητο για τα οποία μπορεί ο δικηγόρος να καταθέσει όταν κληθεί από τον εντολέα του, είτε για γεγονότα που περιήλθαν σε γνώση του δικηγόρου κατά την άσκηση του λειτουργήματός του, η διάταξη του εδ. α' της παρ. 2 του άρθρου 49 του Δικηγορικού Κώδικα αξιώνει από το δικηγόρο που πρόκειται να καταθέσει, προηγούμενη άδεια από το διοικητικό συμβούλιο του Συλλόγου στον οποίο ανήκει ο δικηγόρος ή, σε κατεπείγουσα περίπτωση, από τον πρόεδρο του Δικηγορικού Συλλόγου. Εγεννήθη το ζήτημα ποια είναι η συνέπεια της παραβάσεως της παραπάνω

διατάξεως. Είναι πρόδηλο ότι μια τέτοια ενέργεια του δικηγόρου, τον εκθέτει στον κίνδυνο της πειθαρχικής διώξεως (Μπέης Πολ.Δικ. υπ' άρθρο 400 υπό ΙΙ σ. 1711, Αν. Πειθαρχικό Συμβούλιο Δικηγόρων 71/1973 ΝοΒ 21, 1524 και 7/1958 ΝοΒ 8, 339). Από την έλλειψη όμως της παραπάνω αδείας, δεν επέρχεται ακυρότητα της καταθέσεως του δικηγόρου, καθώς δέχεται και η δημοσιευομένη παραπάνω απόφαση του Εφετείου Αθηνών (Βλ Αν. Βερνάρδου Πολ.Δικονομία, έκδ. Β' σελ 298, ΑΠ 172/1966 ΝοΒ 14, 1010, ΑΠ 717/1963 ΕΕΝ 31, 347, Εφ.Κερκ. 19/1967 ΝοΒ 15, 587, Εφ.Θεσ. 312/1969 Αρμ. ΚΓ', 599).

Απ. Δ. Μπλάσιος
Επίτιμος Ειρηνοδίκης